

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนของวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่อง คุณลักษณะและบทบาทของเจ้าอาวาสวัดที่
เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนในภาคเหนือตามการรับรู้ของฆราวาสและพระสงฆ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า
มาเสนอ แยกเป็น 5 ส่วน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเรื่องที่เกี่ยวข้องกันทั้งหมด ดังนี้คือ

1. สภาพทั่วไปของชนบทไทย โดยเฉพาะชนบทในภาคเหนือ
2. สถานภาพวัดพระพุทธรศาสนาในสังคมไทย
3. เจ้าอาวาสวัดกับคุณลักษณะแห่งความเป็นผู้นำ
4. เจ้าอาวาสวัดกับผลงานด้านการพัฒนาชนบท
5. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. สภาพทั่วไปของชนบทไทย โดยเฉพาะชนบทในภาคเหนือ

คนไทยส่วนใหญ่มีชีวิตอยู่ในชนบท คนเหล่านี้ ทำไร่ ทำนา ทำสวน ประกอบอาชีพทางการค้า
การเกษตรต่าง ๆ เป็นหลัก ซึ่งทำให้คนในเมืองมีอาหารกินเพียงพอ และผลิตสินค้าเกษตรกรรมขาย
ไปต่างประเทศอีกมาก ทำให้ประเทศได้เงินตราต่างประเทศมาลงทุนด้านอุตสาหกรรมและด้านอื่น ๆ
อีก ความเจริญในเมืองเกือบทั้งหมดในประเทศมีรากฐานมาจากชนบท

บ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชนบทมักอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน คนชนบทที่มีอาชีพทางการเพาะปลูก
มักจะตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลอง หรือใกล้กับแหล่งน้ำสาธารณะจำพวกหนองบึง เพื่อสะดวกในการมีน้ำ
ไว้กินไว้ใช้ในครัวเรือน ไว้ในการเพาะปลูกหรือใช้เป็นทางคมนาคมติดต่อกัน ลักษณะหมู่บ้านของ
ชนบทไทย มีการตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านริมคลอง ริมถนน เช่น ตามแถบชนบทในภาคกลาง
และมีการตั้งอยู่ใกล้ ๆ กันในละแวกเกี่ยวกับเป็นหมู่ ๆ ซึ่งล้อมรอบไปด้วยทุ่งนาหรือไร่ ซึ่งเป็นลักษณะ
ของชนบทในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้คนในละแวกบ้านเดียวกันมักมีความสัมพันธ์กัน
ใกล้ชิดยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ทุก ๆ หมู่บ้านมักมีวัดเป็นศูนย์รวมกิจกรรมต่าง ๆ ใน
หมู่บ้านและมีบทบาทต่อชีวิตในชนบทส่วนใหญ่อย่างมากจนทุกวันนี้

สภาพของชนบทในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศนั้น มีความเจริญไม่เท่าเทียมกัน
โอสิต ปันเปี่ยมรัษฎ์ (2526 : 8 - 11) ได้มองสภาพของชนบทไทยไว้ 3 ลักษณะคือ

1. เขตชนบทกัวหน้า หมายถึง เขตชนบทที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงให้เกิดความเจริญขึ้น ในลักษณะที่มีความกินคืออยู่ดี เนื่องจากสภาพแวดล้อมดีขึ้น เช่น มีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีการปลูกพืชไร่ 2 ครั้ง เป็นเขตปลูกพืชอุตสาหกรรม เป็นเขตปลูกผลไม้ยืนต้น ฯลฯ เป็นต้น
2. เขตชนบทปานกลาง เป็นเขตที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาประเทศพอควร มีการชลประทาน การปลูกข้าวโดยกรรมวิธีทางเกษตรแบบกัวหน้า การใช้เทคนิคในการควบคุมการใช้น้ำเพื่อการเกษตร แต่ยังไม่ถึงขั้นเขตชนบทกัวหน้า และบางส่วนยังต้องอาศัยน้ำจากฝนมตามฤดูกาลอีก
3. เขตชนบทยากจน เป็นเขตที่สภาพชนบทยังไม่เปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงน้อยมาก บ้านเรือนส่วนใหญ่ยังเป็นกระท่อมหลังคาจาก อาหารการกินก็พึ่งผักหญ้า พืชสวนและแมลงที่อยู่ตามธรรมชาติในท้องถิ่น น้ำกินน้ำใช้อาศัยน้ำบ่อบาดหรือสระน้ำสาธารณะที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เจ็บไข้ก็อาศัยยากลางบ้านยาแผนโบราณ หรือวิธีรักษาแบบไสยศาสตร์ การทำมาหากินก็อาศัยแรงมือในการไถนา ชาวที่กินก็ใช้วิธีตำและผัดข้าว ยังไม่มีไฟฟ้าต้องใช้ตะเกียง

จากสภาพของชนบททั้ง 3 ลักษณะนี้ เขตชนบทยากจนเป็นเขตที่อยู่ในสภาพที่ขาดแคลนสิ่งจำเป็นต่าง ๆ มากกว่าเขตอื่น จึงน่าที่ให้ความสนใจศึกษาหาทางช่วยเหลือด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ความยากจนของคนชนบทแสดงให้เห็นในรูปของความอดอยากหิวโหยขาดแคลน ไม่มีอาหารการกินหรือไม่มีความรู้ในเรื่องการบริโภคอาหารที่ถูกสุขลักษณะ เนื่องจากสภาพชนบทยากจนส่วนใหญ่ทำไร่นาโดยอาศัยน้ำฝน ปีใดฝนแล้งข้าวเสียหายมีไม่พอกิน สภาพที่กินไม่ดีพอสำหรับเพาะปลูกขาดแคลนอาหารประเภทโปรตีน อาหารประเภทปลาไม่มีกินเฉพาะในฤดูฝนและฤดูน้ำหลาก การเลี้ยงเป็ดไก่ไว้กิน ก็ประสบปัญหาโรคระบาดของสัตว์ปีก ขาดแคลนโคกระบือที่ใช้ในการทำไร่ไถนา "ในชนบทภาคเหนือและภาคอีสาน มีคนชนบทจำนวนมากที่มีที่ดินหรือเช่าที่ดิน แต่ไม่มีโคกระบือและต้องเช่าจากคนอื่น" (โฆสิต ปันเปี่ยมมรัชฎ์ 2526 : 13) และการเช่าก็เสียค่าเช่าที่สูง ชาวบ้านมีความเจ็บไข้ไข้อย่างร้ายโรคต่าง ๆ มากเช่น โรคพยาธิ โรคโลหิตจาง ท้องเสีย ท้องเดิน ไทฟอยด์ สิ่งนี้แสดงถึงความยากจนอีกประการหนึ่ง คือ ความไม่รู้ ความด้อยการศึกษา ขาดความรู้ ในสภาพแวดล้อมที่จะสามารถช่วยตนเองได้ ไม่รู้ถึงวิธีที่จะปรับปรุงการผลิตให้ผลิตเพิ่มขึ้น ไม่มีความรู้เรื่องการป้องกันตนเองจากโรคร้ายไข้เจ็บและป้องกันโรคระบาดของสัตว์เลี้ยงที่เป็นอาหารพื้นบ้าน

สภาพความยากจนของชนบทในภาคเหนือ

สภาพความยากจนของชนบทในแต่ละภูมิภาคของประเทศก็มีลักษณะที่ต่างกันออกไปตามลักษณะของภูมิประเทศ ซึ่งจะกล่าวถึงลักษณะความยากจนของชนบทในภาคเหนือ ตามที่ผู้วิจัยได้สนใจมา โดยตลอด ดังนี้

ชนบทในภาคเหนือที่ยากจน มักจะถูกถูกเขตป้าไม่เพื่อเป็นที่ทำกิน ในปีแรก ๆ พื้นที่เหล่านั้นยังอุดมสมบูรณ์ทำให้ผลผลิตข้าวหรือพืชไร่สูงพอสมควร แต่ในเมื่อใช้ที่ นั้นเพาะปลูกไปนานปีเข้า โดยไม่ได้บำรุงดิน ที่ดินก็เสื่อมสภาพ ผลผลิตตกต่ำ พันธุ์พืชไร่หรือข้าว ก็ไม่มีการปรับปรุง พืชไร่ที่นิยมปลูกคือข้าวโพด ซึ่งปลูกได้ในฤดูฝน ฤดูอื่น ๆ ปลูกไม่ได้เพราะขาดน้ำ ลักษณะของดินเป็นดินดานและหินทราย ไม่เก็บความชุ่มชื้น หน้าดินเสื่อมสภาพเร็วกว่าปกติ ในภาคเหนือมีทั้งคนไทยและคนไทยภูเขา อาศัยอยู่ มีปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย ย้ายที่ทำการเกษตรไปเรื่อยๆ มีคนเป็นจำนวนมากที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง จึงประกอบอาชีพโดยเอาของป่ามาขาย เช่น น้ำผึ้ง ใบตอง ไม้ซุง หน่อไม้ บางพวกก็รับจ้างทำไร่ทำนาตลอดปี บางพวกก็อพยพไปทำงานในแหล่งอื่น โดยเฉพาะในเมืองหลวง

แผนพัฒนาชนบทยากจนของรัฐบาล

รัฐบาลได้พยายามหาทางที่จะช่วยพัฒนาชนบทยากจนในทุกวิถีทางจนได้จัดทำแผนพัฒนาชนบทยากจนขึ้น โดยเริ่มศึกษาถึงสภาพความยากจนในชนบท สาเหตุของความยากจน ค้นคว้าหาแนวคิดแนวปฏิบัติในการพัฒนา จนได้กำหนดเป็นแผนพัฒนาชนบทยากจนไว้ในส่วนที่หกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525 - 2529 แนวความคิดของการจัดทำแผนพัฒนาชนบทยากจนเป็นแนวที่แตกต่างไปจากการทำแผนพัฒนาฯ แบบเดิม เพราะเป็นแนวความคิดที่ไม่มองผลผลิตและรายได้ของประเทศเป็นหลัก แต่มุ่งที่จะให้ความสำคัญแก่ตัวคนคือ ประชาชนยากจนและความยากจนเป็นปัญหาที่มองเห็นได้ชัดเจน เช่น ความขาดแคลนอาหาร ความเจ็บไข้ได้ป่วย ความไม่รู้ เป็นต้น ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการสำรวจพื้นที่เพื่อกำหนดเป็นพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา เป้าหมายสั้นที่ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการกำหนดพื้นที่เป้าหมายเพื่อการพัฒนาชนบทยากจนนั้นได้กำหนดไว้ 246 อำเภอ และกิ่งอำเภอในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ กลุ่มพื้นที่ 37 จังหวัด ตามประกาศลงวันที่ 27 มกราคม 2524 และได้ประกาศพื้นที่เป้าหมายเพิ่มเติมอีก 40 อำเภอ

และกิ่งอำเภอ เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2524 ครอบคลุมพื้นที่ 38 จังหวัด

แผนพัฒนาชนบทยากจนฉบับนี้ได้ วางเป้าหมายทางเศรษฐกิจที่จะเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ในเขตพื้นที่ยากจน โดยเฉลี่ยขึ้นอีกประมาณร้อยละ 2 ต่อปี จากระดับที่คาดว่าจะเพิ่มตามปกติ ส่วน เป้าหมายทางสังคม ได้กำหนดไว้ดังนี้

1. ให้มีโครงสร้างระบบสาธารณสุขมูลฐานและบริการสาธารณสุขระดับอำเภอและตำบล ให้ครบทุกแห่งในพื้นที่เป้าหมาย
2. ให้บริการทางโภชนาการแก่เด็ก 1.3 ล้านคน บริการวางแผนครอบครัวให้สตรีเพิ่มขึ้น ของประชากรเฉลี่ยร้อยละ 1.5 ให้บริการด้านการควบคุมป้องกันและรักษาโรคติดต่อ แก่เด็กและหญิงมีครรภ์ประมาณ 4.5 ล้านคน
3. ให้ปริมาณน้ำสะอาดแก่ประชาชนประมาณ 6 ล้านคน และให้บริการทางกฎหมาย โดยตรงแก่เกษตรกรยากจนไม่ต่ำกว่า 20,000 คน
4. ให้มีหนังสือประกอบการ เรียนรู้ให้ทั่วถึงในพื้นที่เป้าหมายและรณรงค์ให้ประชาชนที่อยู่นอกโรงเรียนใครหนังสือเพิ่มประมาณ 4 แสนคน และส่งเสริมให้ผู้นำท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการนำประชาชนเข้ารวมในการพัฒนาหมู่บ้านตามกิจกรรมของรัฐอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ 8,560 หมู่บ้าน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2527 : 4)

ในหนังสือแผนพัฒนาชนบทยากจนประจำปี 2526 ได้กล่าวถึงแผนงานหลักของแผนพัฒนาชนบทยากจนไว้ดังนี้

1. การแก้ปัญหาความยากจนในชนบทจำเป็นต้องพิจารณาถึงสาเหตุและสภาพความยากจนซึ่งเป็นบ่อเกิดของปัญหา เพื่อที่จะได้กำหนดแผนงานและโครงการ ตลอดจนกิจกรรมที่จะสามารถแก้ไข ปัญหาได้ตรงจุดมากที่สุด
2. สาเหตุและสภาพความยากจนในพื้นที่ชนบทที่อ้างถึง สามารถสรุปได้เป็น 3 กลุ่ม รวม 9 ปัญหา คือ

กลุ่มปัญหาที่ 1 - ความขาดแคลน

- (1) ขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้
- (2) ปลูกข้าวไม่พอกินไม่พอขาย
- (3) ขาดแคลนโคกระบือสำหรับไถนา หรือโคกระบือเป็นโรคล้มตาย
- (4) อาหารการกินในท้องถิ่นหมดสิ้นไปหรือลดน้อยลง
(เบ็ด ไร่ หนุ เป็นโรคล้มตาย สัตว์น้ำน้อยลงไม่พอกิน)

กลุ่มปัญหาที่ 2 - โรคภัยไข้เจ็บ

- (5) เป็นโรคขาดอาหาร (ทารก เด็กผอมแห้งพุพองโร ผู้ใหญ่ไม่มีเรี่ยวแรง)
- (6) โกลหมอม โรคระบาด โรคคิกตอ โรคแทรก และสิ้นเปลืองเงินทอง เพราะใช้ยาเร็วหรือซื้อยารับประทานเอง หรือไ้ยาไม่ถูกวิธี ไม่รู้วิธีรักษาสุขภาพอนามัยของตัวเองและครอบครัว

กลุ่มปัญหาที่ 3 - ความไม่รู้

- (7) ถูกเอารัดเอาเปรียบ
- (8) ขาดความรู้เพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่
- (9) ขาดความรู้เรื่องสำคัญ ๆ ในการประกอบอาชีพ เช่น การปรับปรุงดิน

3. เมื่อรู้สาเหตุและสภาพของความยากจน ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานของประเทศแล้ว รัฐบาลจึงได้กำหนดแผนพัฒนาชนบทยากจนขึ้น ซึ่งแบ่งเป็น 3 แผนงานย่อย คือ กิจกรรมระดับหมู่บ้าน บริการขั้นพื้นฐาน และการผลิต ซึ่งประกอบด้วยโครงการต่าง ๆ ที่จะสามารถแก้สภาพความยากจนได้โดยตรง รวม 26 โครงการ สำหรับปี 2526 ดังนี้

- ปัญหาที่ 1 แก้โดยโครงการก่อสร้างแหล่งน้ำหมู่บ้าน โดยการพัฒนาชนบทยากจน(พัฒนาแหล่งน้ำ) และโครงการจัดหาน้ำสะอาดในเขตชนบทยากจน
- ปัญหาที่ 2 แก้โดยโครงการพัฒนาชนบทยากจน (ธนาคารข้าว) โครงการข้าวไร่ที่สูง (ภาคเหนือ) และโครงการข้าวนาขั้นบันไดในเขตชนบทยากจน
- ปัญหาที่ 3 แก้โดยโครงการธนาคารโค - กระบือ และโครงการปลูกสัตว์ (เฉพาะโค - กระบือ) ในเขตชนบทยากจนภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- ปัญหาที่ 4 แก้ไขโดยโครงการประมงหมู่บ้านและโครงการประมงหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน ภาคใต้ โครงการเกษตรแหล่งน้ำหมู่บ้าน โครงการสัตว์ขนาดเล็กในหมู่บ้าน (เป็ด - ไก่) และโครงการปศุสัตว์ (เป็ด - ไก่ - หมู) ในเขตชนบทยากจน ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ปัญหาที่ 5 แก้ไขโดยโครงการโภชนาการและโครงการผลิตอาหารเพื่อโภชนาการ
- ปัญหาที่ 6 แก้ไขโดยโครงการโรงพยาบาลอำเภอ โครงการสาธารณสุขมูลฐาน (ชนาการยา) โครงการควบคุมโรคติดต่อในแผนพัฒนามหาวิทยาลัยและโครงการวางแผนครอบครัว ในเขตชนบทยากจน
- ปัญหาที่ 7 แก้ไขโดยโครงการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนในเขตชนบทยากจน (ศูนย์ที่เชียงใหม่ และขอนแก่น) และโครงการอำเภอเคลื่อนที่
- ปัญหาที่ 8 แก้ไขโดยโครงการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาชนบทยากจน โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจนและโครงการผลิตหนังสือเพื่อ ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและสังคม
- ปัญหาที่ 9 แก้ไขโดยโครงการเร่งรัดปรับปรุงดินค้อยอินทรีย์วัตถุ (ปุ๋ยหมัก) โครงการพัฒนาดิน เค็มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โครงการป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน ภาคเหนือ และโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน (ฝักอาวีพ) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2526 : 28-29)

ปัญหาใหญ่ประการหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแผนพัฒนาชนบทพื้นที่ยากจน ในปี 2525 และ 2526 ที่ผ่านมา คือ การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการช่วยกันพัฒนาชนบทยากจน ของตน ยังไม่กว้างขวางเพียงพอ ตามรายงานที่ปรากฏในแผนพัฒนาชนบทยากจนปี 2527 - 2529 กล่าวว่

"กิจกรรมใด ๆ ก็ตาม หากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังแล้ว จะได้รับผลสำเร็จสูง ในทุกกรณี แต่ผลสำเร็จดังกล่าว ก็เกิดขึ้นในเฉพาะจุดไม่กว้างขวางแผ่กระจายในทุก ๆ พื้นที่ จำเป็น ต้องพยายามก่อให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐ ภายใต้แผนพัฒนา ชนบทพื้นที่ยากจนให้มากขึ้นและมากขึ้นตามลำดับ" (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ 2527 : 21)

ในการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ จะต้องส่งเสริมให้ผู้นำท้องถิ่นรณรงค์ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง พัฒนาระบบเทคโนโลยีของตนมากขึ้น ผู้นำในท้องถิ่นนั้น ๆ อาจหมายถึง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู หรือ พระสงฆ์ เป็นต้น

เขตกายจนในชนบทภาคเหนือครอบคลุมพื้นที่ 71 อำเภอ 11 กิ่งอำเภอ ใน 16 จังหวัด ดังนี้คือ แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ตาก ลำปาง แพร่ พะเยา น่าน อุตรดิตถ์ เพชรบูรณ์ อุทัยธานี นครสวรรค์ กำแพงเพชร ลำพูน สุโขทัย เชียงราย และพิษณุโลก (แผนพัฒนาชนบทพื้นที่ยากจน 2527 - 2529 : 249 - 250)

2. สถานภาพวัดพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

สังคมไทยมีวัดเป็นสถาบันหลักของสังคมในแต่ละท้องถิ่นจะมีวัดของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ซึ่งขึ้นกับการรวมกลุ่มของประชาชนเป็นสังคมย่อย ๆ ที่ซับซ้อนกันขึ้นมาเป็นลำดับ คือ มีวัดของหมู่บ้านหนึ่ง ตำบลหนึ่ง อำเภอหนึ่ง จังหวัดหนึ่ง หรือบางวัดอาจเป็นของประชาชนภาคหนึ่งของประเทศ หรือของประชาชนทั้งประเทศ พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธนามะและอัครศาสนูปถัมภก ทรงนำประชาชนสร้างและทำนุบำรุงวัดวาอารามทั่วประเทศ เมื่อวัดมีความวิวัฒนาการ พระภิกษุสงฆ์ ได้มีโอกาสเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเต็มที่ สังคมที่ปีศาณั้น ๆ เป็นศูนย์กลาง ก็มีความผาสุกสงบสุข ประชาชนมีความสมัครสมานสามัคคีปฏิบัติปฏิบัติชอบโดยทั่วกัน ประเทศชาติก็จะเจริญมั่นคงปลอดภัย วัดเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ เป็นที่บำเพ็ญบุญของพุทธศาสนิกชน เป็นที่บรรพชาอุปสมบทของกุลบุตร เป็นที่ที่ประชาชนจะได้รับความสงบร่มเย็นทั้งทางกายและใจ และเป็นศูนย์กลางของสังคมพุทธศาสนิกชนในแต่ละหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัดหรือทั้งประเทศ พุทธศาสนิกชนในแต่ละท้องถิ่น หรือเมื่อ ไปตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นหมู่เป็นบ้านเมืองที่ใด ก็เกิดความต้องการที่จะมีวัดของตน จึงได้ช่วยกันร่วมกันสร้างวัด ตั้งวัดหรือบูรณะปฏิสังขรณ์วัดขึ้นในท้องถิ่นของตน นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาพำนักอาศัยประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอันเป็นประเพณีนิยม และช่วยกันทำนุบำรุงวัดของตนนั้นให้มั่นคงและเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นเป็นลำดับไป

2.1 ผู้ที่พำนักอาศัยอยู่ในวัด

ผู้ที่พำนักอาศัยอยู่ในวัดเป็นการประจำได้แก่ พระภิกษุ สามเณร จี และกนิษวัด พระภิกษุในวัดหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยพระภิกษุที่บวชเป็นการถาวร ทำธุระของพระศาสนาในวัดนั้น ๆ และรวมถึงอุปัช

ของคณะสงฆ์ในวัดและในท้องถิ่นนั้นด้วยส่วนหนึ่งกับพระภิกษุที่บวช เป็นการชั่วคราวตามประเพณีนิยม แล้วลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาส เป็นกำลังของท้องถิ่นและบ้านเมืองต่อไป สามเณรคือเยาวงหนึ่ง บรรพชาเข้ามาเพื่อศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติพระธรรมวินัย เพื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุต่อไปส่วนหนึ่ง และบรรพชาเข้ามาเพื่อศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ ส่วนหนึ่ง และศิษย์วัดคือ บุคคลที่เข้ามาอาศัยอยู่ในวัดเพื่อปฏิบัติพระ ภารกิจกิจการงานของวัดตลอดไปส่วนหนึ่ง และเพื่อศึกษาเล่าเรียนวิชาการในสถานศึกษาต่าง ๆ เพราะภูมิสำเนาอยู่ใกล้สถานศึกษาจึงมาอาศัย พระปฏิบัติงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ในที่วัดและพระภิกษุ เมื่อสำเร็จการศึกษาเล่าเรียนแล้ว ก็ออกจาก วัดไปครองเรือน ประกอบอาชีพยังภูมิสำเนาหรือที่ใด ๆ อีกส่วนหนึ่ง

2.2 สภาพโดยทั่วไปภายในวัด

อาคารสิ่งก่อสร้างและบริเวณวัดจะจัดเป็นส่วน ๆ ตามประโยชน์ใช้สอยของวัดและของ ประชาชนในท้องถิ่นของวัดนั้น โดยแบ่งเป็นเขตพุทธาวาส สังฆาวาส ที่ทำบุญ มาเพื่ออุทิศของประชาชน และที่จัดประโยชน์ ในบริเวณพุทธาวาสจะมีอาคาร เสนาสนะและปูชนียสถานต่าง ๆ เช่น อุโบสถ วิหารพระพุทธรูป เจดีย์ อาคารประดิษฐานพระพุทธรูป รูปพระภิกษุที่เคารพบูชาของประชาชน ซึ่งอาจจะมีกำแพงแก้วหรือคูกั้นเป็นส่วนหนึ่ง หรือบางวัดก็จัดไว้เป็นหมู่ส่วนหนึ่ง บริเวณสังฆาวาส คือ บริเวณที่พระสงฆ์พำนัก ได้แก่ ฌัฏฐุณ้อยใหญ่ อาจมีหอสวดมนต์ หอไตร หอระฆัง โรงฉันภัตตาหาร หรือหอดฉันรวมอยู่ในบริเวณเดียวกัน บริเวณที่เป็นที่บำเพ็ญอุทิศของประชาชนแห่งวัดนั้น จะมีอาคาร เสนาสนะตะลอกจนสิ่งก่อสร้าง เช่น ศาลาการเปรียญ สนามหรือลานวัด สำหรับเป็นที่ประกอบ กิจกรรมของสังคมตามเทศกาล อาจมีหอสมุดหรือห้องสมุดของประชาชน ถ้ามีฉาปนสถานมักจะแยก ไปอยู่เป็นสัดส่วนประกอบด้วยศาลาฆ่าหมูสุก เมรุเผาศพ บางวัดก็อยู่ร่วมกัน โรงเรียน สุขศาลา ถ้ามีมักจะแยกเป็นสัดส่วน ส่วนบริเวณจัดประโยชน์อาจเป็นที่ทำอาชีพหรืออาคารทำการค้าให้เอกชน เจ้า ซึ่งปกติแล้วจะมีร้านค้ามีวัดที่อยู่ในเมืองหรือชุมชนใหญ่ ๆ เท่านั้น โดยจะจัดเป็นสัดส่วนขาดจาก บริเวณทั้งหลายดังกล่าวแล้ว ในวัดทุกวัดจะมีต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับ ไม้ร่มรื่นเพื่อให้ประชาชน สามารถเข้าไปหาความสวรมเย็นทั้งทางกายทางใจได้ นอกจากสิ่งที่กล่าวมาแล้ว โดยทั่วไป ในเขตชนบทบริเวณวัดส่วนใหญ่ จะมีสิ่งที่ประชาชนแห่งวัดนี้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน และเป็นสถานที่ สาธารณสงเคราะห์ของวัด เช่น บ่อน้ำ สระน้ำ ถังน้ำประปา ศาลาที่พัก เป็นต้น

2.3 ความหมายของวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

วัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 31 มี 2 อย่าง คือ 1. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา หมายถึงวัดที่สร้างและตั้งขึ้นโดยถูกต้องตามกฎหมาย ตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2507) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แล้ว หรือได้ปฏิสังขรณ์เป็นหลักฐานถาวรมีพระภิกษุอยู่ประจำไม่น้อยกว่า 5 รูป ติดต่อกันเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือได้สร้างอุโบสถเสร็จเรียบร้อยแล้ว กระทรวงศึกษาธิการเห็นสมควรและดำเนินการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาได้ จนได้รับพระราชทานแล้ว 2. สำนักสงฆ์ คือวัดที่ได้รับอนุญาตให้สร้างตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2507) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และได้สร้างเสนาสนะขึ้นเป็นหลักฐานพร้อมที่จะเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ผู้ขออนุญาตสร้างวัดโคกอาราธนาพระภิกษุมาอยู่ประจำแล้ว ขออนุญาตตั้งเป็นวัด กระทรวงศึกษาธิการประกาศให้ตั้งเป็นวัดโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ผู้ขออนุญาตยกเลิกกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่วัด ทางการคณะสงฆ์ตั้งเจ้าอาวาสและรับวัดเข้าอยู่ในปกครองแล้ว

ซึ่งมีพระภิกษุอยู่ แต่ไม่ได้อยู่ภายใต้กฎหมาย ตามเกณฑ์ที่กล่าวมานี้ถือว่าเป็นวัดที่ไม่ถูกต้อง เรียกว่า ที่พักระงฆ์ เช่น สันติอโศก

2.4 เจ้าอาวาสวัด

มาตรา 36 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 บัญญัติว่า "วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่งและถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้" ภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัด รองเจ้าอาวาสวัด ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัด ต้องมีคุณสมบัติทั่วไปดังต่อไปนี้ (กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 5 (2506) และที่แก้ไขเพิ่ม)

1. มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
2. มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
3. มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
4. เป็นบุคคลสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
5. ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพ ไม่มีความสามารถ หรือมีจิตหนักแน่นไม่สมบูรณ์ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ

6. ไม่เคยท่องคำวิญญัตติลงในอธิกรณที่พึงรังเกียจมาก่อน
7. ไม่เคยถูกถอดถอนหรือปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน

พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัด ต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่งดังนี้ (ข้อ 22)

1. มีพรรษาพน 5
2. เป็นฆราวาสเกียรติกุล เป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น

เกี่ยวกับการพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้ควรเป็นเจ้าอาวาสวัดในส่วนภูมิภาคนั้น เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลกับเจ้าคณะอำเภอปักษ์สงฆ์และหายกหายิกาแห่งวัดนั้น พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีความประพฤติดี กล่าว เสนอให้เจ้าคณะจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง ในเรื่องนี้ที่ประชุมมหาเถรสมาคมในการประชุมครั้งที่ 25/2521 วันที่ 1 พฤศจิกายน 2521 มีมติมีความไว้ดังนี้

1. โดยปกติ ภิกษุผู้ควรแก่การพิจารณาคัดเลือกต้องเป็นพระภิกษุสังกัในวัดนั้น
2. โดยมีเหตุพิเศษ แม้จะมีพระภิกษุที่มีความประพฤติดีสังกัอยู่ในวัดแล้ว แต่ถ้าเป็นการสมควรจะพิจารณาคัดเลือก พระภิกษุที่สังกัอยู่ในวัดอื่นก็ได้ แต่ภิกษุนั้นต้อง
 - ก. มีใบพระสังฆาธิการระดับวัด
 - ข. มีความประพฤติสูงกว่าพระภิกษุที่สังกัอยู่ในวัด
 - ค. ข้อปักษ์ของสงฆ์และหายกหายิกาแห่งวัดนั้น ต้องเป็นความเห็นที่แสดงถึงความต้องการสูงกว่ากันโดยชัดเจน
3. คำว่าหายกหายิกาแห่งวัดนั้น หมายถึง หายกหายิกาที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลหรือทำบุญบำรุงโดยประการอื่นที่วัดนั้นเป็นประจำตามสามัญสำนึกของบุคคลทั่วไป

2.5 อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัด

ตามมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เจ้าอาวาสวัดมีหน้าที่ดังนี้

1. บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
2. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พำนักหรือผ่านักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
3. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัย แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
4. อำนวยความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

ตามมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ให้อำนาจของเจ้าอาวาสวัดไว้
มีดังนี้

1. ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด
2. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งไม่ได้อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด
3. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่ หรือพำนักอาศัยในวัดทำงานภายในวัดหรือให้ทำ
ทัณฑ์บนขอมาโทษในเมื่อบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส
ซึ่งสั่งโดยชอบตามพระธรรมวินัย

หน้าที่ในการบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดีตามมาตรา 37 (1) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้แก่ การดูแลบำรุงรักษาเสนาสนะ อาคารและสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับการคณะสงฆ์ และการพระศาสนา ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุในวัด ตลอดจนบริเวณวัด ซุ้มประตู เชื้อน ถนน ลานวัด สนามหญ้า ต้นไม้ ไม้คอก ไม้ประดับ ฯลฯ ให้อยู่ในที่วัดทั้งหมด เพื่อให้อากาศเย็นสบาย งดงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย ร่มรื่น สวยงาม เจริญตา เจริญใจ หน้าที่ของเจ้าอาวาสในเรื่องนี้เป็นหน้าที่ในการนำ การดูแล การกวดขัน สั่งการ ควบคุม ซ่อมแซม จัดจูงให้พระภิกษุ สามเณร ศิษย์วัด ตลอดจนทายาททายิกา แห่งวัดนั้นช่วยกันจัดทำ อะไรที่เกินกำลังก็อาจขอกบุญหรือขอรับให้ ประธานในท้องถิ่นเป็นผู้เป็นเจ้าของวัดนั้นช่วยเหลือทั้งด้านกำลังทรัพย์และกำลังกาย

หน้าที่ในการจัดกิจการของวัดให้เป็นไปด้วยดีตามมาตรา 37 (1) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กิจการของวัดคือ กิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาของวัดอันเป็นหน่วยย่อยที่สำคัญที่สุดของการคณะสงฆ์และการพระศาสนาทั้งสังฆมณฑล เมื่อพิจารณาอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอและเจ้าคณะตำบล ตามกฎหมายธรรมนูญ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. 2515) (พ.ศ. 2521) ข้อ 9 (2) ข้อ 13 (2) ข้อ 17 (2) และข้อ 21 (2) กำหนดหน้าที่ของเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล ให้ความคุ้มครองและส่งเสริมการรักษาศาสนา ความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแพร่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ ภายในเขตภาค จังหวัด อำเภอ และตำบลของตน ให้ดำเนินไปด้วยดี จะเห็นว่าวัดและเจ้าอาวาสเป็นผู้ดำเนินกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเหล่านี้ ภายใต้การควบคุมและส่งเสริมของเจ้าคณะ

ผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นลำดับขึ้นไป ดังนั้นหน้าที่ของเจ้าอาวาสในการจัดกิจกรรมของวัดจึงได้แก่

1. การดำเนินการเพื่อความเรียบร้อยค้ำจุนของพระภิกษุ สามเณร ผู้ สนิษย์วัด ทายกทายิกา และประชาชนแห่งวัดนั้น
2. ดำเนินการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่ประชาชนของวัดนั้น
3. การดำเนินการศาสนศึกษาของ พระภิกษุสามเณรและประชาชนแห่งวัดนั้น
4. การดำเนินการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชนในท้องถิ่นที่วัดตั้งอยู่นั้น
5. การดำเนินการสาธารณูปการของวัดนั้น
6. การดำเนินการให้การสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชนในท้องถิ่นที่วัดตั้งอยู่นั้นหรือประชาชนแห่งวัดนั้น

2.6 หน้าที่ทางศาสนธรรม

หน้าที่เจ้าอาวาสวัดในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ตาม มาตรา 37 (3) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มีความว่า กุลบุตรที่บรรพชาอุปสมบทเป็น สามเณรเป็นพระภิกษุ คือ การเข้าอยู่ในพระธรรมวินัย จะต้องปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย ดังนั้นจึง ต้องศึกษาพระธรรมวินัย เพื่อตนจะได้ปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยได้ถูกต้อง และจะได้เป็นตัวอย่างหรือ นำไปอบรมสั่งสอนผู้อื่นหรือคฤหัสถ์ได้ปฏิบัติตนตามได้ถูกต้องจึงจำเป็นการปฏิบัติคือปฏิบัติรอบด้วย เจ้าอาวาสจึงมีหน้าที่จัดการศึกษา อบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่พระภิกษุสามเณร อันได้แก่ ปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี แก่พระภิกษุ สามเณรในวัด ส่วนศิษย์วัดและคฤหัสถ์หรือ ทายกทายิกาแห่งวัดนั้น เจ้าอาวาสมีหน้าที่เป็นธุระในการอบรม สั่งสอนธรรมคือธรรม จัดการสอน ธรรมศึกษา ตลอดจนเทศนาสั่งสอนในวันธรรมสวนะและวันทำบุญมาเพ็ญกุศลตามเทศกาลหรือสาม ประเพณีต่าง ๆ เพื่อให้ศิษย์วัดได้ใกล้ชิด ได้เข้าถึงพระพุทธศาสนา คฤหัสถ์ ประชาชน ทายกทายิกา แห่งวัดนั้นรู้สัพพะธรรม เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติรอบทั่วกัน นับเป็นหน้าที่สำคัญที่สุดของเจ้าอาวาสในด้าน การเผยแพร่พระพุทธศาสนา การสอนพระปริยัติธรรมในวัดมุ่งที่การศึกษานักธรรม ธรรมศึกษาและบาลี เป็น สำคัญ นอกนั้นได้แก่การอบรมศีลธรรม การศึกษาอภิธรรม การปฏิบัติด้านวิปัสณากรรมฐาน และการเขียน หนังสือธรรมต่าง ๆ เผยแพร่

2.7 หน้าที่ทางศาสนาสงเคราะห์

หน้าที่เจ้าอาวาสในการให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลตามมาตรา 37 (4) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เนื่องจากวัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลของประชาชน การทำบุญที่วัดแบ่งเป็นการทำบุญในวันธรรมสวนะคือ วันพระแปดค่ำ สิบหกค่ำ ของเดือน และการทำบุญตามวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาตามเทศกาลและประเพณีนิยม เช่น วันวิสาขบูชา มาฆบูชา ออาสาฬหบูชา เชาพรรษา ออกพรรษา ลอยกระทง เทศกาลนมัสการพระ เทศน์มหาชาติ สรงน้ำพระ สงกรานต์ ซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสจะต้องจัดสถานที่ในวัด สำหรับงานทำบุญดังกล่าวนั้น เป็นผู้แนะนำและนำในศาสนพิธีต่าง ๆ การเจริญพระพุทธมนต์ การอนุโมทนา และการนิมนต์พระสงฆ์ร่วมในพิธีทำบุญดังกล่าวนี้ การบำเพ็ญกุศลตามประเพณีเช่นเดียวกัน มีทั้งการบำเพ็ญกุศลของประชาชนโดยส่วนรวม เช่น ในเทศกาลวันตรุษ วันสารท การถวายทานต่าง ๆ การถวายสังฆทาน การบำเพ็ญกุศลเกี่ยวกับศพ การจัดเมรุเผาศพ หรือฌาปนสถาน ซึ่งเจ้าอาวาสมีหน้าที่เป็นผู้แนะนำเกี่ยวกับพิธีและเป็นผู้นำในพิธีสำหรับประชาชนในท้องถิ่นนั้น

วัดส่วนใหญ่เป็นวัดที่อยู่ในชนบท ถ้าจะอนุโลมกันทั่วพื้นที่นอกเขตเทศบาลเป็นพื้นที่ชนบท จำนวนวัดที่อยู่ในเขตชนบทจะมีถึง 28,671 วัดจากวัดทั้งหมดทั่วประเทศ 30,674 วัด (กรมการศาสนา 2525 : 24) ดังนั้น บทบาทและหน้าที่ของวัดและเจ้าอาวาสจึงสนองประโยชน์ต่อประชาชนในชนบทเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนของรัฐบาลโดยความรับผิดชอบของกรมการศาสนาได้ตระหนักถึงความสำคัญในค่านี้นี้มาก เพราะการพัฒนาชนบทของรัฐบาลนั้นเน้นการทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนในชนบทเป็นส่วนใหญ่ กรมการศาสนาซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการศึกษาได้พยายามพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อให้วัดและพระสงฆ์ได้มีบทบาทช่วยในการพัฒนาชนบทของประเทศไทยที่ได้ผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (จำเริญ วุฒิจันทร์ 2526 : 2)

3. เจ้าอาวาสวัดกับคุณลักษณะแห่งความเป็นผู้นำ เกณฑ์พระพัฒนาที่ดิน

คุณลักษณะของเจ้าอาวาสที่เอื้อต่อการพัฒนาชนบทยากจนได้นั้นเป็นคุณลักษณะที่แสดงออกในภาวะของผู้นำชุมชน ซึ่งเกี่ยวกับความเป็นผู้นำนี้ พัทธา สายหู (2510 : 56 - 57) ได้ให้ความหมายไว้ว่า

ผู้นำในชุมชน คือ ผู้ที่ก่อให้เกิดมีการกระทำขึ้นในหมู่ผู้ตาม ผู้นำเป็นผู้ริเริ่มความคิด แล้วถ่ายทอด

ความคิดนั้นให้ผู้ที่มารับไปปฏิบัติเป็นการกระทำขึ้น วิธีการถ่ายทอดความคิดอาจทำด้วยการบอกเล่า โดยตรงให้ผู้ที่มารับไปปฏิบัติ หรือด้วยการแนะนำขั้นต้นให้มีการปรึกษาหารือในหมู่ผู้มาช่วยกันสร้างความคิดต่อไป หรือด้วยการชี้ปัญหาและให้ผู้ที่มาคิดหาหนทางที่จะกระทำตามหลักการแล้ว ความคิดจะเริ่มต้นที่ผู้นำและกระทำสำเร็จจุดลงด้วยการปฏิบัติของผู้ตาม

ลาสซี่ (Lasseey) ได้ให้คำนิยามการเป็นผู้นำว่า "เป็นอิทธิพลระหว่างบุคคลที่ไ้กระชวนการ ในการสื่อสาร เป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง "

(W.R. Lasseey, 1971 : 4)

จิรพรรณ กาญจนจิตรา (2521: 4) ได้นิยามคำว่าผู้นำว่า หมายถึงผู้ที่มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อันเป็นที่ต้องการในการดำเนินงานของกลุ่ม และสามารถใช้ความรู้ที่ช่วยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ได้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ผู้นำส่วนใหญ่จะมีบุคลิกภาพที่เด่นชัด มีความรู้ความสามารถเป็นพิเศษในกลุ่มชนหรือในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นผู้ที่สามารถจูงใจประชาชนให้มีความคิดเห็นคล้อยตาม และลงมือทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งจนนำกลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จในที่สุด

ผู้นำแบบไม่เป็นทางการ เป็นผู้ที่มิใช่อิทธิพลต่อชาวบ้านมาก ชาวบ้านจะให้ความเคารพยกย่องให้ ความเชื่อถือ ทั้งนี้เนื่องจากวิธีการเข้าถึงชาวบ้านอย่างเป็นกันเอง มีความเห็นอกเห็นใจและให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี โครงการพัฒนาชุมชนจะสำเร็จจุดลงไปด้วยดี ก็คงอาศัยความร่วมมือร่วมใจ จากบุคคลผู้หนึ่งเป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการ อันได้แก่ สมภาร เจ้าอาวาส ครูใหญ่ เป็นต้น

ผู้นำจะองค์มีความกระตือรือร้น อุดสาหกรรมากเพียร มีความรู้สึกดีและเป็นผู้ที่เสียสละเพื่อส่วนรวม ผู้นำที่มีความกระตือรือร้นจะเป็นผู้นำที่นำไปสู่ความสำเร็จ (จิรพรรณ กาญจนจิตรา 2525: 51-52)

ฮัลปีน (Halpin) ได้กล่าวถึงลักษณะพฤติกรรมของผู้นำ 2 แบบไว้ว่า พฤติกรรมแบบมุ่งงาน หมายถึง พฤติกรรมผู้นำที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ร่วมงานทางด้านความเข้าใจในการทำงานตามนโยบาย การติดต่อสื่อสาร และดำเนินให้สำเร็จจุดลงไปด้วยดี ส่วนพฤติกรรม

แบบมุ่งสัมพันธ์หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความไว้วางใจ มีความเป็นมิตร และมีความเมตตากรุณา ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ร่วมงานจะเป็นอย่างอบอุ่นและเป็นกันเอง (Andrew W. Halpin 1966 :10)

ปัจจัยต่าง ๆ ที่เชื่อว่ามีความสัมพันธ์กับความเป็นผู้นำสูงสุด สามารถแจกแจงได้ดังนี้คือ

1. ความสามารถ (Capacity) ประกอบด้วย สติปัญญาเฉียบแหลม มีความตื่นตัว ความกระตือรือร้น เป็นต้น
2. ความสำเร็จ (Achievement) ประกอบด้วย ความเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นผู้มีการศึกษา เป็นต้น
3. ความรับผิดชอบ (Responsibility) ประกอบด้วย ความน่าไว้วางใจ ความคิดสร้างสรรค์ ความขยันขันแข็ง เป็นต้น

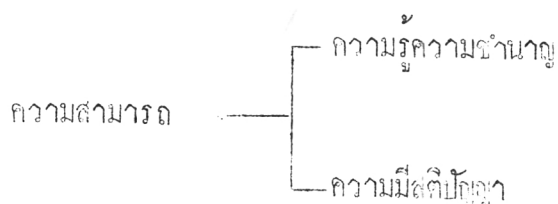
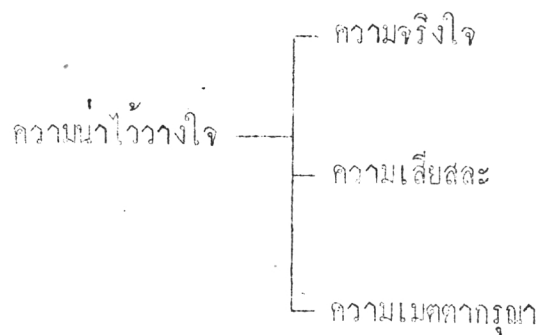
(Ralp M. Stogdill 1974 : 64)

สภาการวิจัยแห่งชาติ ได้ศึกษาพบว่าสาเหตุที่ทำให้ผู้นำในชนบทได้รับความนิยมาจากประชาชน เพราะการกระทำคนเป็นผู้เสียสละ มีความเมตตากรุณา และให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลทั่วไปทุกกรณี (สภาวิจัยแห่งชาติ 2514 : 57 - 69)

จากการศึกษาของสตาทท์ (Stadt) และคณะได้สรุปลักษณะของผู้นำที่ประสบความสำเร็จ คือ การมีเมตตากรุณา เป็นที่พึ่งอาศัยของผู้อื่นได้เกี่ยวกับลักษณะ (traits) ของการเป็นผู้นำ โดลล์ (Doll) ได้สรุปว่าผู้นำทางการศึกษามีลักษณะที่สำคัญคือ ควรเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีความรู้สึกที่ไวต่อความต้องการหรืออารมณ์ของสมาชิกกลุ่ม มองผู้ใต้บังคับบัญชาในฐานะที่เป็นคนที่มีชีวิตจิตใจ มีความคิดและมีความต้องการส่วนตนด้วย (เสริมศักดิ์ วิชาสาหรณ์ 2521 : 34)

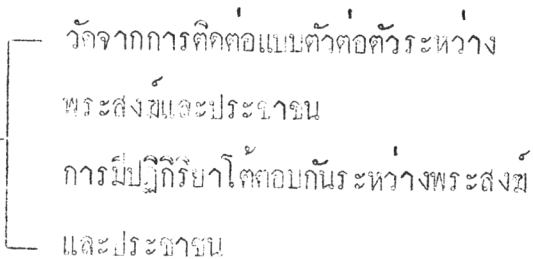
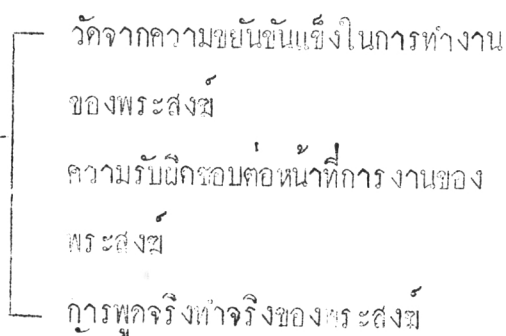
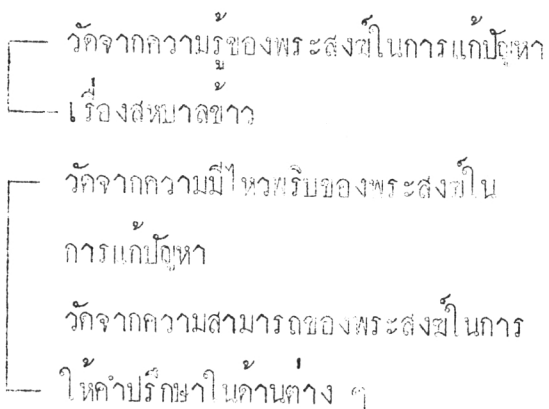
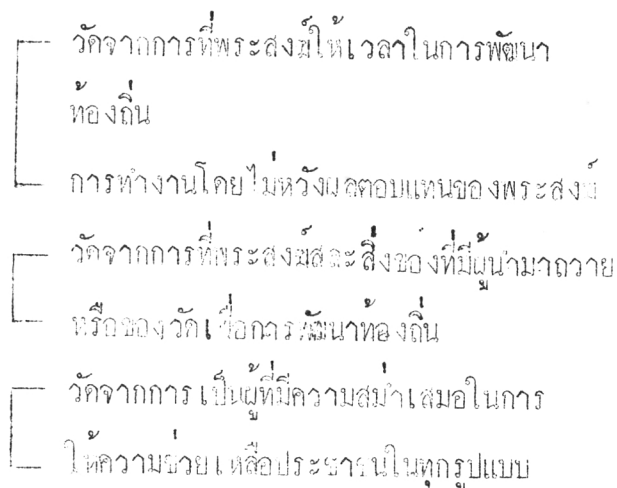
กรณีการ โอมูเณ ได้เสนอแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นและตัวแปรตาม ในการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น (ศึกษาเฉพาะกรณี) ซึ่งแสดงถึงคุณลักษณะของพระสงฆ์ไว้ดังนี้ (กรณีการ โอมูเณ 2526 : 43)

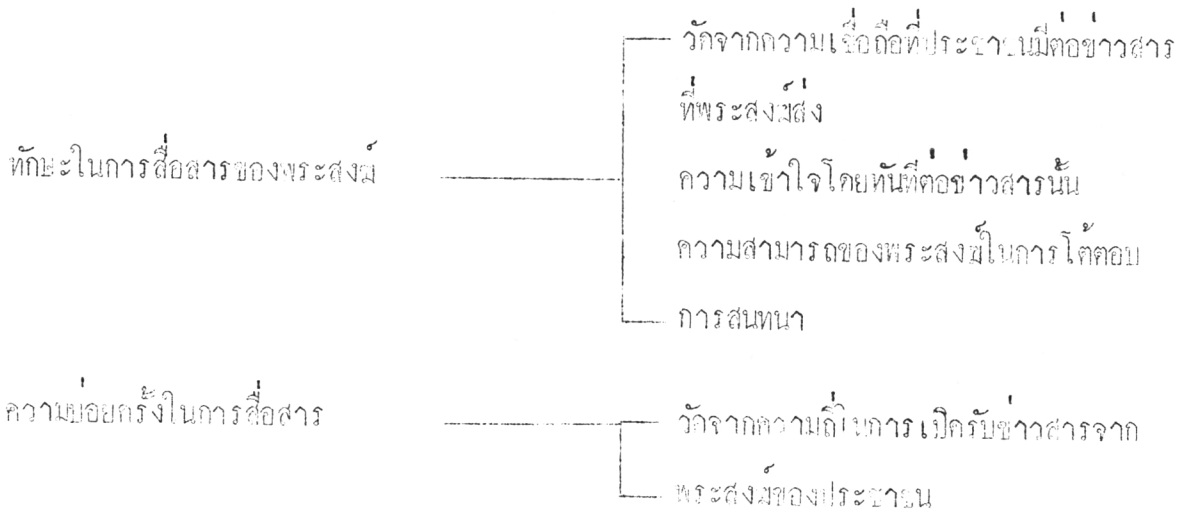
ตัวแปรต้น

ความกลองตัว - ความกระตือรือร้น

การสื่อสารระหว่างบุคคลระหว่าง
พระสงฆ์และประชาชน

พัตน์ สุจางค์และคณะ (2524 : 92) ได้ให้ความหมายของผู้ผู้นำไว้ว่า

ผู้นำท้องถิ่นได้แก่ ผู้ซึ่งมีบุคลิกภาพเด่นในกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งความเป็นผู้นำนี้อาจจะเนื่องมาจากเหตุการณ์ประกอบกาย คุณลักษณะพิเศษ เช่น มีความโอบอ้อมอารี มีความรู้ดี เป็นเครื่องช่วยผลักดันบุคคลอื่นมาเป็นผู้นำ เป็นผู้ที่ประชาชนยกย่องนับถือ เป็นผู้ที่มีความสามารถในอันที่จะก่อให้เกิดแรงศรัทธาในหมู่ประชาชน และเป็นผู้ที่มีความสามารถในการที่จะโน้มน้าวผู้อื่นให้มาร่วมประกอบกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้ ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีความเสียสละเพื่อส่วนรวมพร้อมที่จะให้คำแนะนำปรึกษาช่วยเหลือผู้อื่น เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มทันต่อเหตุการณ์ และจะต้องเป็นผู้ที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นด้วย

จากหนังสือคู่มือและประมวลการสอนสำหรับวิทยากรเล่ม 1 ของกองฝึกอบรมกรมการพัฒนาชุมชน (2521 : 94-95) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะของผู้ผู้นำไว้ ดังนี้

1. เป็นผู้ที่ขุมชนยกย่องนับถือ
2. เป็นผู้ที่สามารถจริงและก่อให้เกิดศรัทธาในกลุ่มคน
3. เป็นผู้ที่เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
4. เป็นผู้พร้อมที่จะให้คำช่วยเหลือ ให้คำปรึกษาหารือแก่ผู้อื่น
5. เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและทันต่อเหตุการณ์
6. เป็นผู้ที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น
7. เป็นผู้ที่มีการศึกษาค้นคว้าและมีแนวความคิดเป็นประชาธิปไตย

8. เป็นผู้มีใจคอกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
9. เป็นผู้มีเมตตาและมีหลักการในการติดต่อกับผู้อื่น
10. ไม่เป็นผู้ทำตัวเป็นนายคนหรือแสดงตนเป็นคนเด่น

ผู้นำท้องถิ่นที่ดี ควรมีลักษณะดังนี้

1. เป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตัวเองและมีความต้องการที่จะให้ประชาชนได้ปรับปรุงตนเอง
2. เป็นผู้ที่รักการทำงานร่วมกับประชาชน
3. เป็นผู้ที่ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี
4. เป็นผู้ที่ประชาชนยกย่องนับถือ
5. เป็นผู้ที่มีความตั้งใจจะทำงานร่วมเพื่อส่วนรวม
6. เป็นผู้ที่ยากเรียนรู้และปฏิบัติในสิ่งใหม่ ๆ
7. เป็นผู้ที่มีอารมณ์ขัน
8. เป็นผู้ที่มีสุขภาพดี
9. เป็นผู้ที่ยังอยู่ในศีลธรรม
10. เป็นผู้ที่มีความสุจริตใจ
11. เป็นผู้ที่เชื่อถือได้
12. เป็นผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น
13. เป็นผู้ที่ให้ความช่วยเหลือในงานพัฒนาชุมชน
14. เป็นมิตรที่ดีของคนทุกคน
15. เป็นผู้ที่สามารถจะรับฟังเหตุผลและปรึกษาหารือกับผู้อื่นในปัญหาสำคัญ ๆ ของชุมชน

จากหนังสือ เพื่อพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา "วารสารกฐน" (2526 : 9 - 10)

ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับสมถกรรมวิธี (หรือเจ้าอาวาสวัด) ว่า สมถกรรมวิธีที่มีความสามารถนั้น จำต้องแก่งานภายนอกวัดด้วย โดยสังเขปดังนี้

1. มีความสามารถประสานงานกับวัดข้างเคียงอย่างทั่วถึง
2. มีความสามารถประสานงานกับพระสังฆาธิการในระแวกใกล้เคียง
3. มีความสามารถประสานงานภายในวัด - บ้านอย่างดีเลิศ

4. มีความสามารถประสานงานกับประชาชนต่างบ้านอย่างก็ด้วยอัธยาศัยไมตรี
 5. ขวนขวายรับการอบรมภาควิชาทางศาสนาและวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
 6. ไม่ใจแคบ จักต้องมีจิตใจอันกว้างไพศาล เพื่อความเจริญของวัดและหมู่บ้าน
 7. มีสายตาคือยาวไกล สนใจสิ่งใหม่ ๆ ทันการณ ทันสังคม ตลอดจน
 8. เน้นหนักในเป้าหมายอันแท้จริงของพุทธศาสนา โดยเฉพาะ "หลักกฎแห่งกรรม" และ "หลักทำให้คนพ้นทุกข์"
 9. สร้างสังคมให้เกิด "ปัญญา" สะอาด - สว่าง - สงบ เว้นขาดเรื่อง "งมงาย"
 10. เข้าใจเหตุการณ์ สถานการณ์ของวัด นอกวัด ของบ้านเมือง ของโลก ตามควร
4. เจ้าอาวาสวัดกับผลงานทางด้านการพัฒนาชนบท

พระสงฆ์ได้เกี่ยวข้องและดำเนินการพัฒนาชนบทของไทยมาเป็นเวลานานแล้ว แม้ว่าจะเป็นไปในลักษณะที่ไม่เป็นทางการนัก เนื่องจากว่าเมื่อกล่าวถึงการพัฒนาชนบท มุทลททั่วไปจะรู้สึกไปถึงการลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อปากเพื่อท้องของประชาชนในชนบท ซึ่งในลักษณะเช่นนี้ เห็นว่าไม่ควรที่จะให้พระสงฆ์ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยว แต่ในสภาพความเป็นจริงของชนบทแล้ว พระสงฆ์ได้เข้าไปสัมผัสปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาชนบทมากแล้ว ตัวอย่างที่จะแสดงให้เห็นถึงผลงานด้านการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น มีดังนี้

4.1 พระครูมงคลคีรีวงค์ เจ้าคณะอำเภอคอยสะแกเค็ด จ. เชียงใหม่ ซึ่งการสารเสกพระภิกษุและสังฆม 19, ฉบับ เดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม 2525 ได้เล่าบทความเรื่อง พระภิกษุงานพัฒนาชนบทของพรพิมล วรจิตฺต ที่เขียนถึงผลงานของพระครูมงคลคีรีวงค์มาลงเผยแพร่ สรุปได้ว่าพระครูมงคลคีรีวงค์ ได้ดำเนินงานพัฒนาชนบทช่วยเหลือประชาชนที่ยากจน โดยเฉพาะประชาชนใน อ.คอยสะแกเค็ด จ. เชียงใหม่ ผลงานในด้านการศึกษาและด้านการพัฒนาชนบท สรุปโดยย่อมีดังนี้

1. ให้การศึกษาด้านธรรม ด้านฝ่ายสงฆ์ได้ตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมเมื่อ พ.ศ. 2512 ที่วัดเขตนัน อ.เมือง จ. เชียงใหม่ ปัจจุบันได้ย้ายมาอยู่ที่วัดบุพพาราม อ.เมือง จ. เชียงใหม่ ด้านฆราวาส ท่านได้ตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวัดนาหิคย์ตั้งแต่ พ.ศ. 2499 ที่วัดบุพพาราม เพื่อสอนพุทธศาสนาเบื้องต้นแก่เด็กเรียนทุกระดับ

2. ตั้งสถานฝึกอบรมเด็กก่อนวัยเรียน เพื่อช่วยเหลือแมงเบาภาระจากเกษตรกรที่ยากจนในขณะที่ยังออกไปประกอบอาชีพช่วยเหลือเลี้ยงดูเด็กมีอบรมศีลธรรมและการเรียนรู้พื้นฐานต่าง ๆ โดยพระและครูพี่เลี้ยง ปัจจุบันมีสถานฝึกอบรมทั้งหมด 21 หน่วย ในอำเภอคอยสะแก็ก
3. โครงการศาสนสงเคราะห์ช่วยเหลือเกษตรกรที่ยากจน จัดขึ้นใน 13 ตำบล 85 หมู่บ้านของอำเภอคอยสะแก็ก เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่ยากจน มาตั้งแต่ พ.ศ. 2519 การก่อตั้งโครงการเริ่มจากการที่ท่านได้เดินทางไปเทศนาที่ธรรมแก่ประชาชนในหมู่บ้านต่างๆ ในอำเภอคอยสะแก็ก จึงได้ทราบปัญหาและความต้องการของประชาชนในหมู่บ้านต่างๆ การดำเนินงานช่วยเหลือคือขอความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน กองบริการส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เกษตรอำเภอ กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น โครงการนี้แยกเป็นโครงการย่อย 6 โครงการ ได้แก่ 1 - 31 โครงการเกษตร โดยขอให้เกษตรกรอำเภอมาแนะนำเรื่องการผลิตผักกินเองในครอบครัว ช่วยจัดหาพื้นที่ปลูกง่ายและได้ผลเร็ว ส่งเสริมให้ปลูกกาแฟ ฟ้าทะลอม เห็ดฟาง

ช่วยเกษตรกรตั้งธนาคารชาวบ้านที่ตั้งใหม่ ซึ่งผลิตข้าวยังไม่พอกินเข้าร่วมโครงการธนาคารโค - กระบือ เพื่อแก้ไขปัญหาเกษตรกรยากจนต้องเช่าควายทำนาในราคาแพงและริเริ่มโครงการ ดังนี้

1. โครงการสิ่งทอ เพื่อสร้างอาชีพให้กับสตรี เพื่อหารายได้เพิ่มเติมเข้าครอบครัว ได้ตั้งศูนย์ส่งเสริมพื้นฟูวิชาชีพอุตสาหกรรมครอบครัว ขึ้นเป็นแห่งแรกในปี 2519 อบรมให้ความรู้ ในการทอผ้า ทอกระสอบ ป่าน ผ้าปูโต๊ะ ผ่าตัดเสื้อผ้า ฯลฯ
2. โครงการตัดเย็บเสื้อผ้าและสิ่งประดิษฐ์ ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องตัดเย็บเสื้อผ้าแก่สตรีจนสามารถนำไปประกอบเป็นอาชีพได้
3. โครงการโภชนาการ เพื่อส่งเสริมความกินดีอยู่ดีแก่ประชาชน โดยให้วิทยากรมาอบรมเกี่ยวกับเรื่องอาหารลดอาหาร การทำอาหารชนิดต่าง ๆ จัดอบรมที่วัด
4. โครงการจักสานไม้ไผ่และเครื่องปั้นดินเผา จัดสอนการสานตะกร้ากระบุง เข่งลำไย อบรมการปั้นหม้อ ทำอิฐ โดยจัดหาวิทยากรมาอบรมให้ชาวบ้าน

5. โครงการศาลารวมใจ โดยจัดเป็นที่อ่านหนังสือพิมพ์ชุมชน จายยาประจำบ้าน ให้แก่ชาวบ้านโดยร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

โดยสรุปแล้ว พระกรุมงคลศรีดวงศ์ได้ทุ่มเทเวลาทั้งหมดของท่านทำประโยชน์ให้แก่สังคมเป็นอย่างสูง งานด้านเผยแพร่วรรณ มีทั้งงานริเริ่มให้แก่นักเรียนพระปริยัติธรรมและโรงเรียนสอนศาสนาอาทิตยแก่นักเรียนนักศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ นับได้ว่าท่านได้สร้างงาน ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญของประเทศในอนาคตให้เป็นคนที่มีศีลธรรม มีความประพฤติถูกต้อง ซึ่งถ้าประเทศมีประชาชนที่เป็นคนที่มีศีลธรรมมาก ๆ ประเทศก็จะเจริญรุ่งเรืองอย่างแน่นอน ปัญหา นอกจากนั้นท่านยังได้จัดให้มีโครงการศาสนาสงเคราะห์ อบรมประชาชนให้มีความสามัคคี ชยันต์เพียรขยันและช่วยเหลือเพิ่มพูนความรู้ในการทำมาหากินให้ แม้ว่าโครงการทั้งหมดที่ท่านได้ประะเนินผลกว้าง ๆ ว่า ได้ผลครั้งหนึ่งก็ตามหนึ่งเนื่องจากปัญหาอุปสรรคต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาค่าน้ำมันที่แพงขึ้นเอง ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพตลอดเวลา ไม่ใคร่มีเวลาเข้ารับการอบรมให้ต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตาม จากการดำเนินงานโครงการพัฒนาชนบทของท่านเป็นเวลาประมาณ 7 ปี ได้ช่วยให้เกษตรกรจำนวนไม่น้อยมีความเป็นอยู่ดีขึ้น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ถวายใบประกาศเชิดชูเกียรติคุณของท่านว่า " ได้ทุ่มเทเวลา กำลังความคิด บำเพ็ญประโยชน์ในการส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชนและท้องถิ่น ยังให้เกิดความเจริญ ความมั่นคง และคำร่ำลือสรรเสริญความดีแก่สังคมโดยส่วนรวม สมควรเป็นแบบอย่างแก่นุชนและหมู่คณะในการสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าแก่ชาติบ้านเมือง " (พรพิบูล วรวิมล 2525 : 49)

4.2 พระเทพกวี เจ้าอาวาสวัดป่าคาราภิรมย์ อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่ แต่เดิมนั้นคนทั่วไปรู้จักท่านในนาม "พระราชนิยายภรณ์" มีต่อมาท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระเทพกวี เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2526 ตลอดระยะเวลา 40 กว่าปีที่ผ่านมา ท่านได้ทุ่มเทเวลาทั้งหมดของท่านให้แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากมาตลอด งานประจำของท่านได้แก่งานปกครองคณะสงฆ์ การเทศนาทั่วไป เทศนาทางวิทยุกระจายเสียง งานเขียนบทความเพื่อเผยแพร่เป็นเล่มหรือลงนิตยสาร งานช่วยเหลือด้านการศึกษาแก่นักเรียนที่ยากจน และงานด้านกาพัฒนาชนบท ผลงานต่าง ๆ ของท่าน สรุปได้ดังนี้

1. งานตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษาเพื่อนักเรียนที่ยากจน งานนี้เกิดจากความคิดของท่าน ที่คิดว่า เด็กไทยจำนวนมากที่มีสติปัญญาดี แต่ฐานะยากจน จึงมีโอกาสเรียนเพียงแค่การศึกษาภาคบังคับ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดาย ท่านจึงหาทางแก้ปัญหาดังกล่าวโดยการตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษาที่วัดเจ็ดยอด อ.เมือง จ.เชียงใหม่ และตั้งโรงเรียน ชื่อว่าเมตตาศึกษาที่วัดนี้ด้วยเมื่อปี พ.ศ. 2502 แนวความคิดในการพัฒนาของท่านนั้นท่านคิดว่า การที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าได้ จะต้องพัฒนาคนเสียก่อน การจัดตั้งมูลนิธินี้ได้รับทุนบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา และท่านได้ขอความช่วยเหลือไปยังมูลนิธิโนแอม ประเทศเนเธอร์แลนด์จนได้ทุนมาสร้างอาคารเรียน เมื่อเริ่มก่อตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษา ก็เริ่มรับนักเรียนที่จบการศึกษาภาคบังคับ มีชั้นเรียนตั้งแต่ ป.5 - ม.ศ.3 และต่อมาก็ขยายขึ้นและเปลี่ยนแปลงตามแผนการศึกษาของชาติ คือ เปิดรับ ม.1 - ม.3 โรงเรียนนี้ไม่เก็บค่าบำรุงใด ๆ และนักเรียนบางส่วนได้รับค่าใช้จ่ายเรื่องอาหารและเสื้อผ้าด้วย ผู้ที่ได้รับการคัดเลือกเข้าเรียน ต้องเป็นผู้ที่เรียนดีแต่ไม่มีทุน ร่างกายสมบูรณ์ ความประพฤติดี เด็กนักเรียนที่มาเรียนเป็นเด็กที่มาจากอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัด เชียงใหม่ ลำพูน และแม่ฮ่องสอน นักเรียนที่จบออกไปจากโรงเรียน จะได้รับการสนับสนุนให้เรียนต่อสาขาอาชีพศึกษามากกว่าสายสามัญเพื่อให้เด็กที่เรียนดีแล้วไปถิ่นเดิมเพื่อช่วยเหลือชนบท มีผู้ที่จบการศึกษาในระดับสูงซึ่งเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนนี้มักจะไปทำงานด้านกาพัฒนาชนบทเป็นส่วนมาก เช่น เจ้าหน้าที่ด้านกาเกษตรของมูลนิธิศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท ซึ่งพระเทพกวีเป็นประธานอยู่เป็นนักเรียนรุ่นแรกๆของโรงเรียนนี้ทั้งสิ้น

2. งานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทช่วยเกษตรกรที่ยากไร้ เพื่อช่วยเหลือให้เกษตรกรชาวชนบทให้สามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจและได้รับความรู้ที่จำเป็นต่อการครองชีพ ท่านได้จัดตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทขึ้นในปลายปี 2517 โดยนำครูและวิทยากรที่มีความรู้แผนใหม่มาสอนการเกษตรและวิชาชีพเข้าไปสอนเขาชนบทในชนบทเพิ่มเติมจากโครงการ รับเข้ามาศึกษาในเมือง เงินทุนจัดตั้งนอกจากได้รับจากประชาชนที่ศรัทธาแล้ว ยังได้รับจากมูลนิธิเอเซียและมูลนิธิบรอดเวย์หรือจีเวลท์ ประเทศเยอรมัน สำนักงานแห่งแรกของมูลนิธิอยู่ที่วัดเจ็ดยอดหลวง

ต่อมาย้ายมาอยู่ที่วัดป่าคาราภิรมย์จนถึงปัจจุบัน ท่านได้กำหนดวัตถุประสงค์ของมูลนิธิไว้ 4 ประการคือ ส่งเสริมการศึกษา มุ่งสอนวิชา คำรณศาสตร์ และพัฒนาท้องถิ่น ท่านได้นำหลักธรรมทางศาสนาเข้ามาให้สมาชิกยึดถือ คือ เพิ่มพูนความขยัน แข็งขันกับประหยัด ฝึกหัดทำความดี และสามัคคีร่วมชาติ ท่านได้กล่าวไว้ว่า "ในฐานะที่พระสงฆ์มีหน้าที่สอนและอบรมชาวบ้าน แต่เท่าที่สังเกตดูส่วนใหญ่นั้นเป็นการอบรมหนักไปในทางจิตใจ คือ เรื่องบุญบาป สอนให้ทำบุญมาก ธรรมที่เกี่ยวกับอาชีพโดยมากเราไม่ย่ำ อากาศคิดว่าถ้าเวลานี้เราจะสอนในลักษณะนั้นอย่าง เดียว รู้สึกว่าเราไม่ได้พัฒนาอาชีพ คนที่ยากจนมาทำบุญก็ยิ่งยากจน การทำบุญได้บุญก็ถูกแต่ไม่ตรงจุด เพราะว่าเกี่ยวกับเรื่องของอาชีพจะต้องขยันหมั่นเพียรทำงาน ฉะนั้นการพัฒนาอาชีพ และจิตใจต้องทำไปด้วยกัน"

การดำเนินงานของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท แบ่งออกเป็น 2 หน่วยงานคือ หน่วย เกษตรพัฒนา มีหน้าที่ส่งเจ้าหน้าที่ไปอบรมกำนันการเกษตรเป็นหลัก ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ มีการ จัดศูนย์อบรมเล็กเล็ก คลังควาย วิทยุการ (ธนาคารข้าว) สหกรณ์เครดิตยูเนียนขึ้นในหมู่บ้าน ที่มีมูลนิธิเข้าไปดำเนินการ หน่วยงานที่ 2 คือหน่วยงานเมตตานารี มีหน้าที่จัดให้มีการอบรม ตัดเย็บเสื้อผ้าและทอผ้า เมื่ออบรมเสร็จแล้วทางนักเรียนจะตั้งเป็นกลุ่มสหกรณ์ฝ่ายผลิตเสื้อผ้า สตรี โดยมูลนิธิให้ยืมเงินเป็นทุนหมุนเวียน ดำเนินการบุคคลที่เป็นสมาชิกของมูลนิธิมี 3 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรก คือ เกษตรพัฒนา (รุ่นกลาง) อายุ 15-25 ปี สูงสุดไม่เกิน 30 ปี ให้ทุนละ ไม่เกิน 1,000 บาท เป็นทุนประกอบอาชีพโดยไม่คิดดอกเบี้ย ประเภทที่ 2 คือ เกษตรพัฒนารุ่น ผู้ใหญ่อายุสูงกว่า 30 ปี ประเภทที่ 3 เกษตรพัฒนา (รุ่นจิ๋ว) อายุ 13 - 15 ปี เป็นนักเรียนหรือ เรียนจบแล้วมูลนิธิจะแนะนำให้เลี้ยงสัตว์

มูลนิธิได้เลือกหมู่บ้านดำเนินการโดยยึดถือพื้นที่ยากจนเป็นหลัก โดยพระเทพภวี่เป็นผู้เลือกพื้นที่เองหลังจากที่ท่านได้ทำการสำรวจด้วยตนเองแล้ว การดำเนินการนั้นจะให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากที่สุด โดยเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิคอยดูแล โดยมีหลักการว่า " งานทุกอย่างชาวบ้านต้องรับรู้และ ต้องการ เช่นสมมุติว่าเรามีความจะให้ชาวบ้านต้องรู้ว่าชาวบ้านเขาพอใจไหม ต้องการไหม ถ้าจะ ทำธนาคารข้าว วิธีนี้เห็นด้วยไหม เราจะไม่มีไปยึดเยี่ยคให้เขา"

หมู่บ้านใดที่ดำเนินการ เป็นผลสำเร็จตามจุดประสงค์ของมูลนิธิแล้ว คือกรรมการของหมู่บ้านสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเองแล้ว มูลนิธิก็จะถอนตัวออกไปปล่อยให้เขาทำกันเอง ดังเช่นการดำเนินการที่ หมู่บ้านป่าไม้แดง อำเภอคอยสะแกซึ่งเริ่มเมื่อปี 2518 ก็ทำได้สำเร็จตามเป้าหมาย โดยการทำกิจกรรมของชาวบ้านทำร่วมกันในรูปของสหกรณ์ สำหรับงานศูนย์อบรมเด็กเล็ก และกลุ่มสตรีที่คืบเสียดำเนินไปให้กิจกรรมพัฒนาชุมชนไปดำเนินงานต่อ มูลนิธิได้เข้าดำเนินการต่อไปในหมู่บ้านหลายวัด ต.วิมิต์ บ้านท่าไคร้ ต.แม่สา และบ้านป่าม่วง ต.แม่แรม มีการเปิดศูนย์อบรมเด็กเล็ก กลุ่มเลี้ยงสัตว์ และกลุ่มพืชไร่ กลุ่มเลี้ยงสัตว์เป็นกลุ่มทุนใจ เพื่อต้องการให้เด็กในหมู่บ้านรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และหารายได้ให้ครอบครัว มีการจัดให้เลี้ยงเป็ดโดยมูลนิธิหรือออกทุนให้ เมื่อใดผลผลิตเป็นไข่เป็ดก็คืนทุนให้มูลนิธิ.

3. กลังควาย พระเทพวิไลช่วยเหลือ เกษตรกรอย่างสำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ มีผู้นำเงินมาถวายเพื่อให้ทานโลชีวิตความซึ่งจะถูกลำไปฆ่า และยกควายให้มูลนิธิ ท่านจึงตั้งกลังความขึ้นและนำควายไปให้สมาชิกนำไปเลี้ยงและใช้งานได้ โดยให้สมาชิกในหมู่บ้านคัดเลือกกันเองว่าใครสมควรที่จะได้รับควายเอาไปเลี้ยงและใช้งานได้ แต่ของไม่นำควาย หรือถูกควายที่เกิดไปฆ่าต้องเลี้ยงให้ดี และใช้งานเพื่อสมควร ลูกที่เกิดจากควายตัวที่ 1 ยกให้มูลนิธิ ส่วนตัวที่ 2 ต้องให้มูลนิธิ สลับกันไปดังนี้ กลังควายนี้สามารถบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านที่ไม่มีควายไว้ใช้งานได้มาก

4. วิทยุคาร เป็นผลต่อเนื่องจากการมีกลังควาย เนื่องจากพระเทพวิไลพิจารณาเห็นว่าผู้ใดควายไปเลี้ยงได้รับประโยชน์มากกว่าผู้ที่ไม่ได้รับควายไปเลี้ยง ซึ่งมีฐานะเป็นชาวบ้านด้อยจนเช่นกัน ท่านจึงให้ผู้ใดควายไปเลี้ยงเสียค่าตอบแทน เป็นข่าวโดยจัดตั้งวิทยุคารสำหรับเก็บข่าวขึ้นในหมู่บ้าน และเปิดโอกาสให้สมาชิกคนอื่นๆ เอาข่าวมาฝากไว้ได้ โดยมีจุดประสงค์ช่วยเหลือเกษตรกรที่ยากจน ขาดแคลนข่าวไม่ว่าจะเป็นสมาชิกของวิทยุคารหรือไม่ก็ตาม สามารถยืมข่าวของวิทยุคารไปชมวิโลกและนำมาใช้กันในเวลาที่กำหนด

5. การค้าของมูลนิธิ มูลนิธิมีร้านค้าอยู่ที่หมู่บ้านป่าไม้แดง ห้วยใจ และท่าไกร แห่งละ 1 ร้าน ได้ส่งสินค้าไปจำหน่ายต่างประเทศได้แก่ส่งผ้าใช้มือและผ้าปูโต๊ะ ซึ่งผลิตโดยหน่วยงาน เมตตานารี อ.แม่ริษ ส่งไปจำหน่ายที่ญี่ปุ่นส่วนใหญ่ และส่งไปจำหน่ายที่ฮ่องกงและมาเลเซียบ้าง ซึ่งยังผลิตได้น้อย ไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด

4.3 พระครูวัชรพงษ์ ธรรมโร เจ้าอาวาสวัดป่าห่า (เบญจพัฒนามงคล) และเป็น เจ้าคณะ กำนตป่าซาง เขต 1 ต.ป่าซาง อ.แม่จัน จ.เชียงราย เป็นเจ้าอาวาสที่อุทิศเวลา เพื่อสังคมช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชน และแนะนำแนวทางในการประกอบอาชีพต่าง ๆ เพื่อช่วย พัฒนาความเป็นอยู่ของชาวบ้านโดยรอบวัด เป็นอย่างดี แม้ว่าชื่อเสียงของท่านจะยังไม่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางนัก แต่ผลงานในด้านที่บำเพ็ญสาธารณประโยชน์นั้นมีมาก ปรากฏเป็นหลักฐาน ให้ดูได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้เคยเสด็จไป ภูมิกำณการส่งเสริมสัมมาชีพที่วัดนี้มาแล้ว กิจกรรมที่ท่านได้ทำในด้านบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ก็คือ

1. จัดวัดเป็นศูนย์กลาง ในการเผยแพร่และพัฒนารวม ธรรมะในรูปของการส่งเสริมสัมมาชีพและพัฒนาสังคม
2. จัดตั้งสหกรณ์การเกษตร ผู้ปลูกและผลิตทุ๋าหวาน (สกีเวีย) ของภาคเหนือ
3. จัดศูนย์นิทรรศการการเกษตร และวิธีปฏิบัติใช้เครื่องมือการเกษตร
4. จัดอบรม "กลุ่มสนิใจวิธาชีพ" เชนช่างซ่อมไฟฟ้า อุปกรณ์ในบ้าน เพื่อพัฒนา ศาสนมุกคตเป็นวิทยากร ป้องกันการใช้ไฟฟ้า
5. ตั้งศูนย์แจกจ่ายกับธุ์ไม้ พันธุ์พืชต่าง ๆ ถั่วเหลือง ถั่วลิสง พันธุ์ลินจี่ ลำใย มะม่วง ขนุน สาคู เกาลัด และไม้ยืนต้นต่าง ๆ ฯลฯ
6. จัดตั้งหน่วยออกอบรมโครงการฝ่ายป้องกันราษฎร เพื่อชีวิตใหม่แก่เกษตรกร
7. จัดตั้งธนาคารข้าวเปลือก เพื่อบริการประชาชนผู้ยากจนในยามขัดสน
8. จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ไว้เป็นมูลนิธิ

9. จัดอบรมสาธารณสุข และสร้างสถานือนามียพระราชทานของวัดบริการ

ประชาชน

10. จัดตั้งศูนย์โภชนาการเลี้ยงเด็กพระราชทานก่อนวัยเรียน และส่งเสริมสุขภาพ

เด็ก

11. จัดตั้งกลุ่มยุวพุทธ

12. จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านทำนาลงแขก และจัดอบรมการถนอมอาหาร

13. จัดสาธิตแนะนำการทำเตาอบเศรษฐกิจครอบครัวและแก๊สชีวภาพ

14. ส่งเสริมวัฒนธรรม ศิลปกรรม จริยธรรม ในวันสำคัญของพระพุทธศาสนา

15. อบรม สมาธิ ปฏิบัติธรรมในวันพระ เพื่อคุณธรรม 4 ค่านิยมพื้นฐาน 5

กุศลสมาทาน

5. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ข้อคิดเห็นและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในด้านการพัฒนาชนบทนั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมมาเสนอได้ดังนี้

5.1 ไพรัตน์ เคะชะรินทร์ (2516 : 24) กล่าวว่า สถาบันศาสนา สำหรับชนบทไทยนั้น ได้เข้าเป็นบริการที่มีความสมบูรณ์อยู่มาก โดยเฉพาะในสมัยก่อนวัดนอกจากทำหน้าที่ทางศาสนาแล้วยังทำหน้าที่เป็นโรงเรียนของชุมชน พระท่านเป็นครูสอนอย่างก็เอาใจใส่เป็นพิเศษยิ่งกว่าครูอาชีพ ในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะท่านเป็นคนในหมู่บ้าน เกิดและโตขึ้นมาในสิ่งแวดล้อมเดียวกับนักเรียนเข้าใจปัญหาของชุมชนมีความผูกพันกับชุมชนอย่างลึกซึ้งจนแยกไม่ออก ในบางแห่งจะเห็นว่า พระท่านยังทำหน้าที่เป็นนายแพทย์หรือจิตแพทย์อย่างที่สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บของชาวบ้านให้หายได้ด้วยเวทย์มนต์คาถา นามนตร์หรือความขลังที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือจนเกิดศรัทธาที่แก่กล้า เชื่อว่าโรคนั้นจะหายหากหลวงพ่อบ้านได้ใช้เวทย์มนต์หรือพรมนามนตร์นั้นแหละ เป็นวิธีการรักษาค่านจิตใจ ซึ่งวิทยากรสมัยใหม่นำมาใช้กัน

5.2 อานนท์ อาภาภิรม (2517 : 81) กล่าวว่า พระซึ่งเป็นตัวแทนของวัดมีบทบาทเป็นผู้นำทางค่านจิตใจของชาวชนบทในท้องถิ่นนั้น จึงเป็นหลักแห่งความยึดเหนี่ยวและมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นชนบท เช่น การสร้างโรงเรียน ศาลาประชาคม หรือ การสร้างบ่อน้ำสาธารณะ

- 5.3 สุวิทย์ ยี่งวรัตน์ (2509 : 4) กล่าวว่า จะพบว่าผู้นำในชนบทไทยมีคุณ
 ประชาชาติ พระภิกษุสงฆ์และกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำท้องถิ่นกันเป็นส่วนใหญ่ และ
 พบว่าโดยปกติพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำที่ชาวบ้านเชื่อถือมากที่สุด
- 5.4 พระมหาประยุต ปยุตโต (2513 : 45) กล่าวว่า วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม
 เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์จึงเป็นตัวแทนของวัด เป็น
 ผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางร่วมแห่งความเชื่อถือการร่วมมือกัน
 เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านนี้ แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ความรู้สึกของ
 ประชาชนต่อพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่าง ๆ ทุกอย่างเหนือกว่า
 ประชาชนทั่วไป สามารถเป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้าน เป็นเครื่องรักษาความเคารพ
 นับถือได้ ยั่งยืนมั่นคงยิ่ง ปัจจัย 3 อย่างที่ใต้ฐานของพระสงฆ์ในสังคม คือ
 ความบริสุทธิ์ ความเสียสละ บำเพ็ญประโยชน์และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา
- 5.5 พระศรีวิสุทธิโมลี (2516 : 58 - 63) กล่าวว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
 ของพระสงฆ์มีบทบาทมากขึ้นในระยะ 4 - 5 ปี ตัวอย่างเช่น

1. งานพระธรรมทูต จัดเป็นกองงานหนึ่งของพระสงฆ์ ปัจจุบันแบ่งงานออกเป็น 9 สาย
 ส่งพระธรรมทูตออกไปจาริก เเผยแผ่และส่งเสริมพระศาสนาทั่วคราว ประมาณ
 1 - 3 เดือน ในระยะฤดูแล้ง กรมการศาสนากัมพูชาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 มีส่วนร่วม
2. งานพระธรรมจาริก กรมประชาสงเคราะห์ เป็นผู้อุปถัมภ์ โดยส่งพระนิสิตนักศึกษา
 นักเรียนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระภิกษุวัดเบญจมบพิตร และพระภิกษุสามเณร
 ในท้องถิ่นภาคเหนือ ออกไปอบรมสั่งสอนและส่งเสริมพระศาสนาเขาเผ่าต่าง ๆ ใน
 ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประจำปี ราวประมาณ 2 - 3 เดือน
 ในฤดูแล้ง
3. อบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ กรมการศาสนาเป็นศูนย์กลาง
 ประสานงานระหว่างโรงเรียนต่าง ๆ กับสถาบันเผยแผ่เช่น พุทธสมาคม
 มหาวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยไปอบรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจน
 โรงเรียนพุทธศาสนานานาชาติ เริ่มประมาณ พ.ศ. 2509

งานสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ทำได้โดยตรงคือ งานสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นหลัก ส่วนงานสงเคราะห์ทางวัตถุมีโดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของมาบริจาคแบ่งปันกัน แต่เป็นกิจกรรมชั่วคราว ส่วนการสงเคราะห์ทางจิตใจที่พระสงฆ์ทำได้คือ

1. การให้คำแนะนำทางจิตใจเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ
2. การเป็นที่พึ่งให้ความร่วมมือทางจิตใจด้วยการประสัจดีเป็นตัวอย่าง ตลอดจนสามารถที่วัดสงฆ์มีขึ้นเป็นองค์ประกอบกัณฑ์ที่จะหล่อเลี้ยงจิตใจ
3. การให้คำแนะนำปรึกษาท่านอื่น ๆ เช่น ทางวิชาการ
4. ในสังคมนิยมที่กำลังพัฒนา พระซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่น พระจะเป็นผู้นำ ซึ่งชี้แจงทางเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มเป็นศูนย์รวมชักชวนประชาชนมาทำงาน ตลอดจนอาจเป็นที่ปรึกษาของชาวบ้านได้ ถ้าพระมีความรู้มีโอกาสเตรียมพร้อม จะเป็นการให้ความอบอุ่นใจแก่ประชาชนได้
5. การสงเคราะห์บำรุงขวัญ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประชาชนทั่วไป เพื่อเป็นสิ่งปลอบประโลมจิตใจ

5.6 วารสารพัฒนาชุมชน ปีที่ 15 ฉบับที่ 8 เดือนสิงหาคม 2519 ได้เสนอแนะทางปฏิบัติงานของพระภิกษุ ผู้นำท้องถิ่นอาสาสมัคร ดังนี้

1. นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปถ่ายทอดแก่พระภิกษุ สามเณร ในระดับท้องถิ่นตนเอง และท้องถิ่นใกล้เคียง แล้วขยายผลต่อไป
2. เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสิ่งพัฒนาในส่วนนี้เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปศาสนาคณะการบรรยาย และอภิปรายเมื่อวันนิมนต์ ตามกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านชนบทและสื่อมวลชนท้องถิ่น เช่น วิทยุกระจายเสียง ว.ป.ถ. ของจังหวัด หรือสถานีโทรทัศน์ ตามแต่โอกาสอำนวย
3. ส่งเสริมราษฎรได้ตระหนักในความสำคัญและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยชักชวนให้มาร่วมทำบุญ หลังจากนั้นควรจะได้จัดกิจกรรม อาสาสมัครปรับปรุงชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม หรืออาชีวศึกษาดูแลของชุมชน เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตน

4. สอดแทรกความรู้ด้านศาสนพิธี วัฒนธรรมการศรัทธาภิบาล การอนามัยชุมชน ความรู้ในเรื่องอาหารและโภชนาการ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเป็นอยู่ของชาวชนบทในการเทศนา
5. จัดอบรมที่สธรรมและความรู้ทางสังคมทั่วไป การศึกษาผู้ใหญ่ เป็นการให้การศึกษานอกโรงเรียน
6. การส่งเสริมฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงามของท้องถิ่นปรับปรุงให้ดีขึ้นหรือให้เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและสามารถจัดแสดงต่อผู้มาเยือนได้
7. ส่งเสริมให้ประชาชนยึดมั่นในคุณความดี ประกอบสัมมาอาชีพและร่วมประสานงานกับพัฒนากร อาสาสมัคร เจ้าหน้าที่วิทยากรระดับอำเภอ เพื่อช่วยเหลือราษฎรในการแก้ปัญหาชุมชน
8. ส่งเสริมให้ราษฎรใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แนะนำกิจกรรมตามสภาพท้องถิ่นและฤดูกาล เช่น การทำหน่อไม้ได้ปีในฤดูหน่อไม้ หรือเพาะเห็ดฟาง เป็นต้น โดยพระภิกษุผู้นำท้องถิ่นจะเป็นผู้ประสานงานในเรื่องจัดหาวิทยากร หรือกิจกรรมอื่นที่มีคุณค่าธรรมปฏิบัติ
9. อบรมเยาวชน เป็นการส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นการสร้างพลังกลุ่มเยาวชนเพื่อพัฒนาชุมชน
10. จัดหาและรวบรวมหนังสือ คำนความรู้นานาทั้งและข่าวสารไว้ ณ ที่อ่านหนังสือของหมู่บ้าน
11. แนะนำให้ราษฎรรู้จักสกับรับฟังข่าวสารบ้านเมืองที่เป็นประโยชน์ และช่วยกันดูแลรักษาความสงบของหมู่บ้าน
12. ส่งเสริมให้ราษฎรมีโอกาสทัศนศึกษา โดยแนะนำสถานที่ที่จะนำประโยชน์มาสู่หมู่บ้าน เช่น สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา หมู่บ้านที่มีวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นที่ดีเด่น หรือกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

5.7 พระวรสารมัทธิว (25:17 : 3) กล่าวว่า การพัฒนา คือ การทำให้เจริญขึ้นและทางพระพุทธศาสนา สอนให้พัฒนาจิตใจ ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ ต้องไปพัฒนาจิตใจของประชาชนให้ตื่นตัว ให้ก้าวหน้าทางธรรม เร่งให้เขาศึกษาธรรม เร่งให้เขาปฏิบัติธรรม เป็นการส่งเสริมความงามความดี การพัฒนาคนจิตใจนั้น ต้องส่งเสริมให้มีการปฏิบัติ ประพฤติธรรมในชีวิตประจำวัน

เพื่อให้เกิดความสงบด้วยอำนาจธรรมอย่างแท้จริง เพราะถ้าคนเราเข้าใจการปฏิบัติธรรมแล้ว จะรู้จักคุณค่าของชีวิต รู้ว่าเกิดมาเพื่ออะไร อยู่เพื่ออะไร สิ่งถึงยามอันควรหานั้นคืออะไร พระสงฆ์ต้องช่วยให้คนฉลาด ให้คนก้าวหน้า ให้ไขปัญหาพิจารณาตัวเองให้มากขึ้น โดยการรักษาเอาความเชื่อเหลวไหลออกไป ให้ดูมาสกอบาสิกาที่มีศรัทธา มีศีลวิริยปฏิบัติ ไม่ถ่อมมงคล คั่นขาว เชื่อกรรม เมื่อประพฤติธรรม ธรรมก็รักษาเรา คู่ครองเราให้พ้นภัย

5.8 ความหิวโหย (2519 : 6) ไก่กล่าวถึงเรื่องพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเพื่อการล้างมลทินสงเคราะห์ ซึ่งสรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าใช้เวลาออกพรรษาจาริกออกไปรดประธาณอยู่ตลอดเวลา และสงฆ์เป็นสาวกและผู้สืบต่อพระพุทธศาสนาต้องออกช่วยเหลือประชาชน เผยแพร่ความรู้ทางศาสนาให้เขารู้ เหตุนี้จึงทำให้เกิดสติปัญญา และการเผยแพร่ก็สอนให้ประชาชนยึดมั่นใน "สังคหวัตถุ 4" คือ ทาน ใดแก่ การให้ การแบ่งปันกันอยู่ แบ่งปันกันกิน แบ่งปันกันใช้ ปิยวาจา คือ การพูดด้วยปรารถนาดี มีสามัคคี อุตถจริยา คือ ทำตนให้มีประโยชน์และ สบพัตตา คือ วางตนให้เหมาะสม

5.9 พระประธา ปสนุณนมโม (2526 : 2) ได้อ้างแนวคิดของพระภิกษุณี วิภททองนพคุณ เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ไว้ว่า "ทุกวันนี้ทางคณะสงฆ์ตลอดจนพระสงฆ์ส่วนใหญ่ ล้วนแต่ตั้งประชาชนอยู่ยากไร้มากขึ้นทุกที ความใจที่พระสงฆ์ยังไม่เป็นผู้ที่เอื้ออาทรหรืออุปัฏฐากประชาชนที่ทุกข์ยากอีกทั้งไม่สนใจปัญหาความอดอยาก แม้แต่เด็กเพิ่งเกิด ซึ่งเป็นโรคขาดอาหารจำนวนมากมายมหาศาลในท้องถิ่นชนบทและคามสลัมต่าง ๆ แล้วไซ้ เราจะนำมนุษยชาติให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏได้อย่างไร"

5.10 ประเวศ วะสี (2523 : 78 - 80) ได้เสนอความเห็นไว้ว่า พระสงฆ์นั้นช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ มาแต่ไหนแต่ไร รวมทั้งเรื่องเจ็บไข้ ไข้ป่วยด้วย วัดเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นโรงเรียน เป็นโรงพยาบาล เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม ... ขณะนี้ทั่วโลกกำลังพูดถึงการสาธารณสุข เมืองต้น หรือการสาธารณสุขมูลฐานว่าเป็นของดี และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมทุกสังคม การสาธารณสุขมูลฐานอยู่ที่การพัฒนาการช่วยตัวเองของบุคคล ครอบครัวและชุมชน บ้านกับวัดต้องพึ่งพาพึ่งกันและกันอยู่แล้วตามวัฒนธรรมไทย

พระสงฆ์และวัดจึงเป็นศูนย์กลางและองค์กรที่จะช่วยพัฒนาประเทศตามแบบไทย ๆ และแบบที่ยั่งยืนบนขาของตนเองได้

ตอไม้ภาพดูว่ามีพระจากหลายร้อยตำบลที่ได้รับการอบรมไปและไปช่วยเหลือชาวบ้าน ประโยชน์จะมหาศาลเพียงใด ถ้าเราสามารถอบรมให้ได้ทั่วทุกหัวประเทศไทย

ชาวบ้านนั้นยากจนเหลือเกิน แม้แต่ยาสามัญประจำบ้านเขาก็ไม่ค่อยจะมีเงินจะไปซื้อ ในเมื่อขาดยาที่สำคัญ การสาธารณสุขมูลฐานก็เป็นไปไม่ได้ ไม่มีทางที่ใครจะเอาเข้าไปแจกที่หมู่บ้าน ได้ทั่วถึง ทั้งหาหมิ่นกว่าหมู่บ้านได้ รัฐบาลก็ทำไม่ได้ องค์กรอะไรก็ทำไม่ได้ แต่พระทำได้ ท่านได้ คึกคักที่เทศน์มาบ้าง คนทำบุญบ้าง มากมีการทอดกฐินทอดผ้าป่าบ้าง เหล่านี้เพียงพอที่จะจัดศึกษา ประจำวัดสำหรับหมู่บ้าน

บทบาทของพระเกี่ยวกับการสาธารณสุขมูลฐานอาจพอสรุปได้ ดังนี้

1. เรียนรู้เรื่องการรักษาเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้าน
2. จัดตั้งยาสามัญประจำบ้าน
3. ปลูกสมุนไพรในบริเวณวัด รวบรวมความรู้การรักษาแบบพื้นบ้าน
4. แนะนำหรือจัดหาเภสัชภัณฑ์สำหรับหมู่บ้าน จะป้องกันโรคไปได้มากและแนะนำเรื่องการป้องกันโรคและส่งเสริมสุขภาพอย่างอื่น ๆ
5. จัดอบรมแก่พระและชาวบ้าน ให้มีความรู้ในการสาธารณสุขเบื้องต้น โดยเชิญ

วิทยากรจากสถานีอนามัยอำเภอ จังหวัด

6. สนใจเรื่องการอาชีพของประชาชน เพราะถ้าประชาชนไม่มีปัจจัย 4 เพียงพอแล้ว ก็ไม่สามารถจะมีสุขภาพอนามัยที่ดีได้

5.11 เฉล้ม อุตถกฤษฏ์ ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาบทบาทของพระภิกษุในงานพัฒนาชุมชนในปี 2521 สรุปได้ว่า

เรื่องการพัฒนาด้านนั้น พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การสร้างวัด ปรับปรุงที่อยู่อาศัย การคมนาคมภายในวัด ส่วนบทบาทน้อยที่สุด ได้แก่ การสร้าง การปรับปรุงป่าช้า เภสัชศาสตร์

แหล่งน้ำมีน้ำใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย เรื่องการพัฒนาหมู่บ้านพระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน ส่วนบทบาทน้อยที่สุด ได้แก่ การสร้างปรับปรุงห้องสมุด แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม สถานที่ประกอบกิจกรรมของหมู่บ้าน เรื่องการบริการสังคม พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การสร้าง ปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ส่วนบทบาทน้อยที่สุด ได้แก่ การบริจาคสิ่งของที่จำเป็นให้โรงพยาบาลและการสร้างโรงเรียน เรื่อง การพัฒนาการศึกษา พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน การศึกษาค้นคว้าปริยัติธรรม ส่วนบทบาทน้อยที่สุด ได้แก่ การให้การศึกษา ด้านสามัญศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร นักเรียน และอบรมพิเศษแก่ผู้ต้องขังของเรือนจำ

5.12 เขียนพจนานุกรม (2519 : ค) ได้ศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม เมื่อปี 2519 เกี่ยวกับเรื่องบทบาทในการให้การศึกษากว้างไปทั้งทางโลกและทางธรรม การเผยแผ่ธรรมะ และการให้การสงเคราะห์แก่ประชาชนตลอดจนศึกษาว่าพระสงฆ์มีความคิดเห็นอย่างไรในบทบาทด้านนี้ของท่าน โดยศึกษาจากประชากรที่เป็นพระสงฆ์ในเขตกรุงเทพมหานคร สรุปได้ว่า

พระสงฆ์มีบทบาทสูงมากในด้านต่าง ๆ ดังนี้คือ

1. ช่วยสอนหนังสือ ทั้งในขณะสอนได้แนะนำให้ประชาชนเข้าใจสิทธิและหน้าที่
2. นอกเหนือจากการสอนหนังสือ ก็ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารสถานศึกษาและกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งพบว่าพระสงฆ์มีกิจกรรมสูงขึ้นตามพรรษาที่บวช
3. ต้องการมีบทบาทในการศึกษาเพิ่มขึ้น โดยประสงค์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของชาติ ปรับปรุงหลักสูตรวิชาเกี่ยวกับศีลธรรมและศาสนาในลักษณะที่พระสงฆ์จะเข้าไปสอนได้
4. คำนึงการเผยแผ่ธรรมะเพื่อพัฒนาจิตใจประชาชน โดยพระสงฆ์ออกจาริกในนามที่ ใช้สื่อมวลชนเผยแผ่ธรรม สอนให้ประชาชนเจริญกรรมฐาน ออกเยี่ยมประชาชนและนำประชาชนพัฒนาท้องถิ่นวัดและโรงเรียน และเข้าร่วมในวันสำคัญทางศาสนา

ในก้านความคิดเห็นที่พระสงฆ์มีต่อบทบาทของท่านในการพัฒนาสังคมปัจจุบัน

1. พระสงฆ์ส่วนใหญ่คิดว่างานพระธรรมทูต การเผยแผ่ธรรมโดยสื่อมวลชน และการบรรยายสามเณรในภาคฤดูร้อนจำเป็นในการเผยแผ่ธรรม พร้อมกับประสงค์ที่จะได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดอบรมสัมมนาให้ความรู้เบื้องต้นในการแพทย์และการสังคมสงเคราะห์ที่ถูกต้องวิชาการ
2. พระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมทางศาสนา ให้คำแนะนำปรึกษาปัญหาชีวิต และพัฒนาทางจิตใจ เยี่ยมประชาชนที่โรงพยาบาลและที่บ้าน
3. วัดต่าง ๆ ควรสงเคราะห์ประชาชนด้วยการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้ จัดสถานที่พักผ่อนภายในวัด รักษาพยาบาลผู้ป่วยสงเคราะห์เด็กก่อนวัยเรียน
4. พระสงฆ์ 3 ใน 4 ส่วนเห็นด้วยในการที่จะพัฒนาบทบาทของตนเอง ถือว่ามีความพร้อมและความเชื่อมั่นว่าจะทำได้โดยได้รับการสนับสนุนจากประชาชนและไม่ผิดต่อวินัยสงฆ์

"จากความเห็นของพระสงฆ์พบว่า พระสงฆ์พยายามปรับปรุงบทบาทเดิมของตน เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยการพัฒนาตนเองทางการศึกษาให้สูงขึ้น นอกเหนือจากการมีศีลและสมาธิ พระสงฆ์สามารถนำสิ่งเหล่านี้ไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีเพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ในด้านการศึกษาสุขภาพอนามัย ตลอดจนการสงเคราะห์ช่วยเหลือต่าง ๆ จะเห็นได้ว่างานเหล่านี้เป็นบทบาทที่แท้จริงของพระสงฆ์ ซึ่งน่าจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมได้"

5.13 พัทธา สายหูและคณะ ได้กล่าวไว้ในรายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างใกล้ชิดระยะเวลาว่า พระสงฆ์เป็นผู้นำประเภทหนึ่งของชาวบ้านในก้านศาสนาและเป็นแบบอย่างศีลธรรมความประพฤติ ซึ่งมีอิทธิพลในการแนะนำชี้แจงจัดจูงการกระทำของชาวบ้านได้ แต่เนื่องจากพระสงฆ์มีสิทธิที่จะเลือกปฏิบัติได้ว่าจะเข้ายุ่งเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของชาวบ้านมากน้อยเพียงใดได้ตามอุปนิสัยของพระสงฆ์เอง และชาวบ้านก็มีโอกาสหวังว่าพระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำในแบบความประพฤติทางโลกด้วยเสมอ เพราะฉะนั้นบทบาทหน้าที่ของพระภิกษุในฐานะภุมมุนที่ จะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนอย่างไรนั้น จึงกำหนดด้วยหลักเกณฑ์ที่แน่นอนไม่ได้ ต้องแล้วแต่ความคิดความปรารถนาของตัวบุคคล พระสงฆ์ที่จักทำเป็นผู้นำของชุมชนตามหลักทั่วไปแล้ว สามารถเจ้าอาวาส พระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก ๆ เป็นต้นไป เพราะอายุใส่ในหมู่บ้าน อาจเป็นผู้นำได้เช่นกัน

พระสงฆ์ที่อาวุโสยังอ่อน น้อยองค์ที่จะจัดเป็นประเภทผู้นำของชุมชนได้ เว้นเสียแต่จะมีคุณสมบัติพิเศษจริงๆ ที่ชาวบ้านยกย่อง : แต่กระนั้นการกระทำต่าง ๆ ก็อาจถูกจำกัดด้านวินัยสงฆ์ หากเจ้าอาวาสไม่เห็นดีเห็นชอบด้วยดังที่กล่าวมาแล้ว การนำชุมชนของพระสงฆ์นั้น จะเกี่ยวข้องกับพัฒนาชุมชนมากน้อยเพียงไร ขึ้นอยู่กับความต้องการของสงฆ์เอง จากรายงานข้อมูลแนบมานี้สำหรับหมู่บ้าน 103 หมู่บ้าน ในเขตริมฝั่งรอบของพิจิตร 25 คน แจ้งว่ามี 27 หมู่บ้าน ที่เจ้าอาวาสวัดเป็นกำลังสำคัญในการปฏิบัติงานพัฒนาของตน ในหมู่บ้านอื่น ๆ ผู้เป็นกำลังสำคัญ ได้แก่ บุคคลประเภทอื่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู พ่อค้า คหบดี บางหมู่บ้านไม่มีเลย มี 2 หมู่บ้าน ที่สังฆการีรายงานว่า เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้ชักชวนหรือก่อให้เกิดอุปสรรคในการปฏิบัติงานของตน

5.14 วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ไทยที่เป็นหมอพระในด้านการบำบัดรักษาโรคแก่ชุมชนชนเผ่าปี 2523 โดยเสนอทศชัยไว้ดังนี้

พระสงฆ์ไทยมีบทบาทในด้านการบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บและเป็นที่ยปรึกษาทางด้านโรคและสุขภาพให้แก่พุทธศาสนิกชน และเป็นที่ยอมรับในฐานะเดียวกับหมอแผนโบราณในสังคมไทยทุกระดับชั้นทางสังคมมาเป็นเวลายาวนาน จนกระทั่งวัฒนธรรมทางการแพทย์และสาธารณสุขของไทยได้เปลี่ยนแปลงพัฒนาไปสู่ระบบแผนใหม่แบบตะวันตก ตลอดจนมีการควบคุมการประกอบโรคศิลป์ในสาขาวิชาชีพเวชกรรมทั้งแผนโบราณและแผนปัจจุบัน พระสงฆ์ไทยที่เป็นหมอพระจึงกลายเป็นหมอเถื่อนตามพระราชบัญญัติการควบคุมการประกอบโรคศิลป์ของกระทรวงสาธารณสุข และเป็นการผิดพระวินัยตามประกาศคณะสงฆ์ พ.ศ. 2499 ซึ่งห้ามมิให้นักบวชในพุทธศาสนากระทำตนเป็นหมอพระ รักษาประชาชนทั่วไปอย่างเด็ดขาด จากกฎหมายนี้หมอพระน่าจะหมดไปจากสังคมไทยแล้ว แต่จากการวิจัยพบว่าหมอพระซึ่ง เป็นทายาททางวิชาการรักษาโรคแผนโบราณ ยังคงทำการรักษาบริการแก่ประชาชนอยู่ และมีบทบาทช่วยเหลือประชาชนผู้ทุกข์ยากในปัญหาสุขภาพพวยมีใ้ไร่น้อย หมอพระยังมีบทบาทที่สำคัญอยู่ในหมู่ประชาชนผู้ป่วยที่ยากจน ชาดการศึกษา ผู้ป่วยที่เกือบสิ้นหวังในชีวิตด้วยปัญหาสุขภาพของตนที่แพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถเยียวยาช่วยเหลือได้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของผู้ป่วย การรักษาของหมอพระแม้จะไม่ได้ผสมผสานรักษาทางกาย แต่ให้ผลดีต่อสุขภาพทางจิตใจของผู้ป่วย